5384

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

కాకినాడ

దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.

సంపుటము సంచిక

సంపాదకవర్గము

ప్రధానసంపాదకుఁడు :

శ్రీ కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ. బి. యల్.

సహాయ సంపాదకులు :

శ్రీ ఈయుణ్ణి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ.
శ్రీ విద్వాన్ వేమల రామచంద్రకీర్తిగారు ఎం. ఏ. ఆనర్సు., బి. ఇడి.
శ్రీ విద్వాన్ బులుసు వేంకటేశ్వరులుగారు, బి. ఏ.
శ్రీ సాహిత్యవిద్యా, భాషాప్రవీణ, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు
శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు.

విషయసూచిక.

ఉషాపరిణయము

సంపాదకీయ భూమిక.

ఈ కావ్యమును రచించినది రంగాజమ్మ. ఇంటిపేరు పసుపులేటి. తండ్రి వెంకటాద్రి. తల్లి మంగమాంబ.

ఈమె తంజావూరాంధ్ర నాయకరాజు విజయరాఘవుని యాస్థానకవయిత్రి. సంగీతసాహిత్యము లేకటిగ జూపెట్టిన విదుషి. విజయరాఘవనాయకాంకిత జీవిత ప్రణయ కావ్య.

విజయరాఘవుని పాలనము. క్రీ. శ. 1633 నుండి 1673 వఱకు నని చరిత్ర. ఇతని రాజ్యత్వమున నాంధ్రభాష యొక్క వెల్లువ పొంగినది. ఎందఱో సంగీతసాహిత్యసరస్వతుల కితని కొలువు కూటపట్టు. వారిలో రంగాజమ్మది యగ్రతాంబూలము.

ఒకనాడు కొలువు దీరియుండగా విజయరాఘవుడు నన్ను హరివంశములోని యుషాపరిణయకథం దెనుగు గావింపు మని కోరినాండట. ఈ ప్రస్తావమున నీమె పూర్వగ్రంథ ప్రశంస కూడ నున్నది. మన్నారుదాసవిలాస ప్రబంధము; రామాయణ భారత భాగవత సంగ్రహములు; ఇవిగాక కొన్ని యితర మధురపదములు. దీనిని బట్టి యీ గ్రంథ మైదవ రచన యని తేలుచున్నది. మన్నారు దాస విలాస నాటకము కడపటిది. ఉషాపరిణయము దానికి ముందటిది.

మన్నారుదాస విలాస నాటక మింతకు ముందే యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ముద్రించినది. దాని పీఠికలో శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారు, 'ఈనాటకము 1660 ప్రాంతమునం బుట్టియుండు నేమో' యని తమయూహ వెలిబుచ్చిరి. ఈ యుషాపరిణయ పీఠికాకారులు శ్రీ యస్వీ జోగారావు గారి నిర్ణయచమత్కారమునకుం బై యూహకు నెంతయో యంతరము లేదు. తన్ను నుషాపరిణయము వ్రాయం

ప్రస్తావించిన నాటి కొలువుకూటమున విజయరాఘవ పుత్రుఁడు మన్నారు దేవుఁడు, మన్నారుదేవుని పుత్రుఁడు చెంగమల దాసు గూడ నున్నట్లు రంగాజమ్మ వర్ణించినది. చెంగమల దాసు గూడ కొలువుదీఱి కూర్చుండు నంతటి వాఁడై యుండఁగా విజయరాఘవుని వయస్సు తృతీయపాదమున బడియుండును. ఒకవేళ చెంగమలదాసు పుత్రుఁ డన్న వాదము సరియైనను జిక్కులేదు. 'నిరవద్య చరిత్రులగు పౌత్రులును' అని పౌత్రు లెందఱో వాకొనఁబడిరి. వీరి విశేషణము గమనింపఁదగినది. చరిత్రప్రశంస వీరు బొత్తిగా బాలురు కాదనుటకు సాక్ష్యము. కావున నీకృతి 1650 పైనఁ బుట్టి యుండవలెను.

పై సందర్భముననే శతక్రతు చతుర్వేది శ్రీనివాస తాతాచార్యులను, దండనాథుఁడు విజయవెంకటపతిని, తోటి కవయిత్రి కృష్ణాజమ్మను పేర్కొన్నది. అవతారికను, షష్ఠ్యంతములను బట్టి చూచిన, శ్రీనివాస తాతయాచార్యు లనిన విజయరాఘవ రంగాజమ్మలకుఁ బరమభక్తి యని తెల్లమగుచున్నది. రాజగోపాలస్వామి సరేసరి. వారి కులదైవము. విజయరాఘవుఁడు మన్నారు దాసుఁడు; కొడుకు మన్నారు దేవుఁడు; మనుమఁడు చెంగమల దాసు; గోత్రము మన్నారు; సభాభవనము రాజగోపాల విలాసము.

రంగాజమ్మ కృతిభర్త వంశావళిని మన్నారు దాస విలాస ప్రబంధములో వివరముగా విశేషించి యిచ్చుటచే నిందుఁ గ్లుప్తముగా నిచ్చుచుంటి నని, కృష్ణప్ప, తిమ్మ, తిమ్మప్ప, చెవ్వ, అచ్యుత, రఘునాథ, విజయరాఘవ నాయకుల వరుస వ్రాసి యిచ్చినది. ఇది పూర్వము నుండి యుత్తరోత్తరము పితృపుత్ర న్యాయముగ గ్రహింపవలెను. చివర విజయరాఘవ నాయకుని పుట్టుకను జాలఁ జమత్కరించి యల్లినది. రఘునాథ నాయకుఁడు వసుదేవ నందుల యాత్మ లఁట. చెంజి లక్ష్మ దేవకియుఁ, గళావతమ్మ యశోదయు నఁట. కస్తూరి రంగఁడు

చెంజిలక్ష్మి కలలోఁ గన్పడి యీనాఁడు దేవకి కడుపునఁ బుట్టి యశోద యొడిలోఁ బెరిగితిని. ఈనాఁడు కళావతమ్మ కడుపునఁ బుట్టి నీ యొడిలోఁ బెరిగెదను; స్వీకరింపుము' అని మాయమైనాఁ డఁట. ఆ కృష్ణుఁడే విజయరాఘవుఁ డఁట.

విజయరాఘవుఁడు బహు గ్రంథకర్త. బహు కృతి భర్త. సంగీత సాహిత్య రసబ్రహ్మ.

దక్షిణాంధ్రయుగము తెల్గుభాషకు నొక యపూర్వ ఘట్టము. ప్రబంధములు నాటక పదములు, యక్షగానములు, వచనములు నను విశిష్టతలతో నీ నాఁటి తెల్గుసాహితీ స్రోతస్సు నాఁ బ్రవహించినది. ఆ దరిని గంగాధరుఁడు విజయరాఘవుడు.

తోలివో ల్త దక్షిణాంధ్ర సాహిత్యమును గుఱించి యాంధ్రలోకమునకుఁ దెలియఁజేసిన దాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తే. ఈ యశస్సు శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు గారిది. కాలక్రమమున నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు మధురాతంజావూరాంధ్రకవుల రచనలు—వచన జైమినీభారతము, మన్నారుదాసవిలాస నాటకము, కవిజనోజ్జీవని, రఘునాథరామాయణము నిటీవల రాధికాసాంత్వనమును బ్రచురణ చేసినది

ఈ గ్రంథముద్రణకు నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తున నొక వ్రాతప్రతి మాత్ర మున్నది. ఇది తంజావూరి సరస్వతీమహాలు నందలి 283 సంఖ్యగల తాళపత్త్రమునుండి వ్రాయఁబడినది. ఈ తాళపత్త్రమున 110 పుట లున్నవి. తప్పులు లేవు. వ్రాత మంచిది. శైథిల్యము హెచ్చు. గ్రంథాంతమునఁ గొన్ని పత్త్రము లత్యంత జీర్ణములు. మూఁడాశ్వాసములు మాత్రము సమగ్రముగ నున్నవి. నాల్గవ యాశ్వాసము గొంతవఱ కున్నది. గ్రంథపాత మున్నది. పరిషత్తున నున్న ప్రతి దీనికి యథాతథమే. దీని లేఖకు లిద్దరు. శ్రీ పి. బాలసుబ్రహ్మణ్యం,

టి. ఎస్. వెంకట రామయ్యగారు. ప్రథములు ప్రారంభము నుండి 99 పుటలు వఱకు వ్రాసిరి. శేషమును ద్వితీయులు పూర్తి చేసిరి. సుబ్రహ్మణ్యంగారి లేఖనవైఖరి చాలఁ జక్కనిది. మన్నారుదాసవిలాస నాటకమును గూడ నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునకు వ్రాసి యిచ్చినది వీరే. ఈ రెండు వ్రాతప్రతుల ముఖపత్రమున నిట్లు వ్రాసియున్నది.

'నళనామసంవత్సర చైత్రశుద్ధ ౧ (ప్రతిపత్) భానువాసరం మధ్యస్థ సేనాధురంధర రాజశ్రీ రామయ్య వరాహప్పయ్య దీక్షితులవారి ఆజ్ఞా ప్రకారం, పద్యకావ్యం'

తర్వాతఁ బ్రతి స్థితి వివరణ లివ్వఁబడినవి. ఆంధ్రనాయక రాజ్యమంతరించిన పిమ్మట, మహారాష్ట్ర పరిపాలనములో శరభోజీ ఫౌజుదారైన రామయ్య వరాహప్పయ్య దీక్షితులచే కొన్ని తాళపత్ర గ్రంథములు సంపాదింపఁబడినట్లు శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు 'ఆంధ్రచరిత్ర పరిశోధనమండలి' పత్రికలో (సంపుటి 2 పుట 174) ప్రకటించిరి. ఈయన వేఁగినాఁటి బ్రాహ్మణుఁడఁట. ఆయనయే యీయన యేమో.

ఇప్పు డీ యుషాపరిణయ ప్రబంధమును బ్రచురించి సహృదయుల కందఁ జేయుచున్న పరిషత్కార్యదర్శులు బ్రహ్మశ్రీ చతుర్వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారికి శ్రీమాన్ ప్రతివాద భయంకర పార్థసారథిగారికి, నితర సహృదయపారిషదులకుఁ, బీఠిక వ్రాసియిచ్చిన శ్రీ యస్వీ జోగారావుగారికి నా యభినందనములు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు –
కాకినాడ
1- నవంబరు, 1953.

వద్దిపర్తి చలపతిరావు.
మేనేజరు.

ఉపన్యాసము

రంగాజమ్మ

ఉషాపరిణయ పీఠిక.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమున దక్షిణాంధ్రయుగము కాలపరిమితిని (క్రీ. శ. 1600—1775) బట్టి సుదీర్ఘము, కవితా పరిణతిని బట్టి కడు విలక్షణము నైనది. ప్రక్రియావైవిధ్యము, కళావతుల కవితాకేళి, రసికశేఖరు లైన రాజకవుల పరంపర, శృంగారరసాధిదేవతాసంగస్థలములు లలితకళాఫలభూములు నగు వారి యాస్థానములు నా యుగవిశిష్టతలు. అట్టి దక్షిణాంధ్రయుగ సాహిత్యవాహినీ తీరమునందు తీర్థభూతము లైన ఘట్టములు తంజావూరు, మధుర, పుదుక్కోట, మైసూరు- సంస్థానములు. అందు, తంజావూరా విశిష్టతల కెల్ల నెల్ల యైనది. అసలా యుగమున కుగాదిపండుగ జరిగినది తంజావూరిలోనే. నాయకరాజులకోవకు నాయకమణి యైన రఘునాథరాయ లా యుగావిష్కర్త. కాని యంతటి వాని యాస్థానకవయిత్రులు (రామభద్రాంబ, మధురవాణి) నేలకో గీర్వాణముతో నూరకుండిరి గాని యాంధ్రమున గ్రంథరచన గావింపరైరి. తరువాత నాతని కౌరసుఁడు, నంతకంటె సరసుఁడు నైన విజయరాఘవనాయకుని రాజ్యకాలమున (క్రీ. శ. 1633-1673) నాంధ్రగ్రంథరచన చేసిన కవయిత్రు లనేకులు బయలుదేఱిరి. వారిలోఁ బేరుప్రతిష్ఠలు గలవారు పసుపులేటి రంగాజి, రాపినూతల కృష్ణాజి. కృష్ణాజి యాంధ్రకవితానిష్ణాత యని వినుకలియే గాని యామె కృతుల కనుకలి యబ్బలేదు.

ఇఁక రంగాజిచరిత్రి రసికుల కొఁక ముచ్చట. ఆమె తండ్రి వేంకటాద్రి; తల్లి మంగమాంబ. ఇష్టదైవతము రాజ గోపాలుఁడు, 'ఉరఫు' రాజమన్నారు. ఆ మన్నారుదాసుఁడు విజయరాఘవభూపాలుఁ డసలు తన పతి యనియే రంగాజమ్మ బడాయి కొట్టుకొన్నది గాని యది వట్టి మాటవరుస. అతఁ డామె కభీష్టకృతిపతి. అతని యాస్థానమున నామెకు పట్టమహిషులకును బట్టని యోగము పట్టినది. అది యొక గాథ. పత్రికా లేఖనము నందు, పదకవిత్వమునందు, రాజనీతియందు, బహుభాషావైదుషియందు సందెవేసిన చేయి యామెది. రంగాజి రాజసభలో నెప్పుడైన గజ్జె కట్టినదో లేదో గాని యభినయ సంగీతాదికళామర్మములు నామె కచుంబితములు గావు. వెన్నతోఁ బెట్టిన విద్యలు సరేసరి. మన్నారుదాసవిలాసనాటకమున సాగిన శాస్త్రప్రసంగములనుబట్టి యామె వ్యాకరణజ్యోతిశ్శాస్త్రవిత్త్వము విశదమైనది. ఇన్ని మాట లెందుకు—ఆమె విద్యల గజ్జెలగుఱ్ఱము, కళల కాణాచి. ఆమెయు నా దక్షిణాధీశు[1] ముత్యాలశాల దీనార టంకాలఁ దీర్థ మాడించినది. ఇతర పూర్వాంధ్రకవయిత్రు లెవ్వరు నింత పాండిత్యము గలవారు కారు; ఇన్ని కృతులు రచించినవారును గారు.

ఆమె కృతులు గ్రంథాంతగద్యలను బట్టి మన కెఱుకపడినవి యాఱు. అవి రామాయణ భారత భాగవతకథాసంగ్రహములు, మన్నారుదాసవిలాసము పేరిట నొక ప్రబంధము, నొకయక్షగాననాటకము, నీ యుషాపరిణయము. అందు మొదటి మూఁడు నిప్పు డుపలబ్ధములు గావు. మన్నారుదాస విలాస నాటక మాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుచేఁ బ్రచురింపఁ బడినది. అంతకు ముందే రచింపఁబడినను నా పేరింటి ప్రబంధ మిప్పు

---

1. మ. దా. వి. నాటకము 49 వ పుటలో విజయరాఘవపరముగ 'దక్షిణరాయ' యను సంబుద్ధి గలదు.

డప్పుడే తంజావూరి తాఁ(కెతోఁ(పు దాఁటి వచ్చినట్లు లేదు. ఆ రెంటికి నడుమ రచింపఁబడిన యుషాపరిణయ మిదిగో యిన్నాళ్ళ కచ్చుమొగము జూడ నోచుకొన్నది. అదియు గ్రంథము సమగ్రముగా లభింపలేదు. కాని కథ తుదముట్ట వచ్చినది; అట్టే లోపించియుండదు. అసమగ్రమని ముద్రింపక యుపేక్షించినచో నున్నదియు నుత్సన్నము కావచ్చును. అదియుఁగాక మనకున్న కవయిత్రుల కృతులే తక్కువాయె. అందును రంగాజికృతులందు నాయకరాజులకు సంబంధించిన చారిత్రకాంశములు గలవు. అందుచే మన్నారుదాసవిలాస ప్రబంధమును వెంటనే ప్రకటింపఁదగినది.

ఉషాపరిణయ రచనాకాలనిర్ణయమున కూహము వినా మఱి యుపాయము లేదు. మన్నారుదాసవిలాసనాటకమే రంగాజమ్మ చరమరచన. అందుఁ బై కృతు లన్నియుఁ బేర్కొనఁబడినవి. ఆ నాటకరచనా కాలమును గచ్చితముగాఁ జెప్పఁబడలేదు. కాని యేదే నొక కథాసందర్భమును బురస్కరించుకొని యే వివాహాదికసంకల్పపరముగనో, యనఁగాఁ బరోక్షపద్ధతిని, రచనాకాలమును సూచించుటయు నొక శిల్పవిన్యాసమే గనుక నాఁటి కవు లా పరిపాటిఁ బాటించిరి. రంగాజమ్మయు రాజగోపాలస్వామి ఫాల్గునోత్సవ శ్రీ ముఖమున (నాయకరాజులు తమ యిలువేల్పగు రాజమన్నారునకు 'పంగుని తిరునాళ్లు' జరిపించుట యాచారమై యుండెడిది) 'శుభకృ'త్సంవత్సరమును బేర్కొన్నది. అది విజయరాఘవుని రాజ్యపాలనకాలమున, క్రీ. శ. 1664 వ సం॥గా గుర్తింపఁబడినది. అదే మన్నారుదాసవిలాస నాటకరచనాకాలము గావచ్చును, ఉషాపరిణయము తత్పూర్వరచన కావున, క్రీ.శ. 1664 నకు ముందే రచింపఁబడియుండు ననిమాత్రము చెప్పవచ్చును.

రంగాజమ్మ రచనలలోఁ గ్రమమును బట్టి యైదవదైనను (మొదటి నాల్గు నందు పేర్కొనఁబడినవి) గవితాగౌరవమును బట్టి యుషాపరిణయమే ప్రథమగణ్యమైనది. మన్నారుదాసవిలాసనాటకము యక్షగానవాఙ్మయమున మిగుల విశిష్టమైనదే. విజయరాఘవున కతిప్రియమైన సాహిత్యప్రక్రియ యక్షగానమగుటచే నాఁడు ప్రబంధరచన వెనుకఁబడినది[1]. మన కిపుడు లభించు ప్రబంధము లతని నాఁటివి మూఁడే-చెంగల్వ కాళకవి రాజగోపాలవిలాస మొకటి, రంగాజమ్మవి రెండు. ఆ కొలఁదిపాటి ప్రబంధములలో రంగాజమ్మ యుషాపరిణయ మొక నిక్కంపు మంచి నీలమని చెప్పవచ్చును. కథావస్తువు, యథాప్రాబంధికమైన వర్ణనాఫక్కికయుఁ బరిచితపూర్వము లనుట తప్ప తత్సంవిధానమునఁ గాని రచనావైచిత్రియందు కాని యామె యొకరి ననుకరింపలేదు; ఆమె నొకరనుకరింపలేదు.

ఆమె కవితా చాతుర్యమునకు నికషప్రాయములగు కొన్ని సందర్భములు: కలవలని కలవరమునఁ జెలులచే శైత్యోపచారములు స్వీకరించుచున్న యుష యొకపరి కలఁ గలసిన వాఁడు కట్టెదుటఁ గనఁ బడినట్లు భ్రమపడును. ఆ భ్రమ ద్వితీయాశ్వాసమున సుదీర్ఘముగా నాలు సీసములలోఁ జెప్పబడినది. చిత్రపటములో నుష కనిరుద్ధుఁడు చిక్కినాఁడు. కాని చిత్రరేఖ యామె 'మసం బరయుటకై' అబ్బో దవ్వులనున్న ద్వారకనుండి యనిరుద్ధునిఁ దెచ్చుట నావల్ల కాదనును; ఉష యుస్సు రనును. ఆ భ్రమలో నా యసురసుతలో భావోద్విగ్నమై యుషారమణి ముగ్ధాత్వము మూర్తికట్టినది. ఉషా

1 ప్రబంధములును, యక్షగానములుగాఁ బరివర్తింపఁ బడినవి నాఁడు. రంగాజమ్మ మన్నారు దాసవిలాసము, విజయరాఘవుని రఘునాథనాయకాభ్యుదయము నట్టివే.

నిరుద్ధుల సరసము రసో త్తరముగా సాగినది; అందు ప్రణయ కలహాఘట్టమే పదిపద్యములు పట్టినది. అనిరుద్ధుఁ డదృశ్యుఁడై నప్పుడు రాణివాసమునఁ గలకలము పుట్టిన పట్టును రక్తి కట్టినది. యుద్ధఘట్టము నొక యాశ్వాసమున కాశ్వాస ముదాత్తముగా నడచినది. కొంత కొఱవడినది గాని పరిణయఘట్టమును సరసముగా నడచియుండును. (రంగాజమ్మ పెండ్లిలో నాడుటయే గాని పెండ్లాడి యెఱుఁగక పోవచ్చును. కాని యామె కావ్యమునఁ బెండ్లిండ్లు వర్ణించుటయందు మిగుల నేర్పరి. ఆ విషయము మన్నారుదాసవిలాస నాటకమువలన ఋజువైనది)_ పలకబారిన పదబంధములతో హృదయ మూకొట్టు భావవ్యక్తులతో నుషాపరిణయమున, ప్రత్యేకముగా నుదాహరింపఁ బనిలేను, పద్యము లెక్కడ పట్టినను మార్దవ ముట్టిపడుచుండును. ఆమె శయ్యాసౌభాగ్య మట్టిది. రంగాజమ్మ శృంగారరసాభిజ్ఞత యనుభవాత్మకమైనది. అసలు దక్షిణాంధ్రకవు లందఱు ననుభవసిద్ధులైన రసికులు. ముందు నాఁటి కవులందు శ్రీనాథ ధూర్జటి ప్రభృతులు కొద్దిమంది తప్పఁ దక్కిన కవుల శృంగారరసాభిజ్ఞతి యుపజ్ఞామూలకమైన యూహాగానమే. ఇంకొక విశేషము- తంజావూరికావ్యములలోఁ దఱచు సమకాలిక జాతీయజీవనప్రతిబింబనము గన్పట్టును. ఉషాపరిణయమునను నట్టి సందర్భములు గలవు.

ఉదా :—

1. శ్రీకృష్ణుని కొలువుసింగారము, ననిరుద్ధుని యలంకరణము నాయకరాజుల నగరిముస్తీబుఁ దలపించుచున్నవి, నాఁడు మగవారికిని సిగలో సంపెగలు ముడుచుకొనుట యొక ముచ్చటయఁట !

వారి దుస్తులు : బురుసారుమాలు, బురుసాహిజారు, పసిఁడివ్రాఁత చెఱఁగుదట్టి, దుప్పటివలె వాటు మొ॥

వారి సొమ్ములు : చాకట్లు, కంటసరులు, చేసరులు, తాళి, వంకి, బిరుదుపెండెము మొ॥

2. ఉషబాల్యక్రీడలు :

గుజ్జనగూళ్లు, బొమ్మలపెండ్లి, దాగిలిముచ్చులు, చెండుగోరింతము, గుజగుజరేకులు, పగడసాల, చదరంగము. ఇవియు నాఁటి పిల్లకాయల ఆటలే)

3. ద్వితీయాశ్వాసమున నుషాసఖుల సంగీతమేళ సందర్భమునఁ బేర్కొనఁబడిన వాద్యవిశేషములు :

దండె, తంబుర, స్వరమండలము, రబాబు, వేత్రుటుగజ్జెలు, ముఖవీణ, ఢక్క, చెంగు, కామాచి, ఉపాంగము, కిన్నెరవీణ, తాళము, పిల్లఁగోవి, చిటితాళము, రమ, శేషనాదము, రావణహస్తము, చంద్రవలయములు, మురజము.

4. తృతీయాశ్వాసమున - వైతాళీయ గీతములు :

దేవగాంధారి, దేశాక్షి, మలహారి, గుండక్రియ, లలితగుజ్జరి మొదలగు నుదయరాగములలో సాగినవఁట. ఆ వాద్య రాగముల ప్రసక్తిలో నాయకరాజుల కొలువు భోగాల వారి సంగీతసాధనమే స్ఫురించుచున్నది.

5. ఆ మేలుకొలుపులకు లేచిన రాచవారు చూచుకొను శుభశకునములు :

అద్దము, క్షీరకలశములు, అలరుసరులు, కపిలగోవు, విప్రయుగము.

ఆ దర్పణావలోకనాదికము నాయకరాజులకుఁ గర్ణాట ప్రభువులనుండి సంక్రమించిన సంప్రదాయము[1].

6. గ్రంథమధ్యమునఁ బ్రసక్తులైన నాఁటి రాజకీయోద్యోగులు :

అన్నగారులు, హెగ్గడికత్తెలు, అవసరాలవారు, గురిదొరలు.

7. 'తుంటవిల్ రాయల దాడి' నాయకరాజుల దండయాత్రల కొక సూచన :

8. చతుర్థాశ్వాసమున గరుడాళ్వారు ప్రశంస మూఁడు

1. చూ. రాయవాచకము (ఆం. సా. ప. ప్రచురణ)-2వ పుట

పద్యములలోఁ గలదు. గ్రంథారంభముననె గరుడస్తుతి గలదు. దానితోపాటు చెంగమలామన్నారుల, శేషవిష్వక్సేనుల, పన్నిద్దరాళ్వారుల, వేదాంత శ్రీనివాసదేశికుల ప్రశంసలును గలవు. మఱియు విజయరాఘవు నుద్దేశించి 'పరమతంబుల నెల్ల నిరసించి యే మేటి వైష్ణవమతమె శాశ్వతము జేసె' నని గలదు. నాయకరాజులకుఁ గులాచార రాజకీయవ్యవహారము లతోపాటు వైష్ణవమును కర్ణాటప్రభువులనుండి వచ్చినదే. రంగాజమ్మ దెట్లును రాజుగారి మతమే.

మఱికొన్ని విశేషములు : గ్రంథము నందు సీసపద్య ప్రాచుర్యమగుపించును. దక్షిణాంధ్రకవులకు సీస మన్న వల్లమాలిన మక్కువ[1]. 'అచ్యుత' శబ్ద మొకటి యిందుఁ బ్రాసఘటితముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది. అది యునా కవుల కభిమతమైన యొక వైకృతరూపము[2]. బీగముద్రలు బిక్కబీగ ములు, వద్దికి మొ॥ ప్రయోగములును గమనింపఁ దగినవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున నుషాపరిణయకథ ప్రచురప్రచారము గల కావ్యవస్తువులలో నొకటి. అట్లగుట కా కథయందు మధురోదాత్త రసరాజములగు శృంగారవీరములు రెంటికిని విశేషప్రసక్తి గల్గుటయే కారణము. ఆ కథకు సంస్కృతమూలములు హరివంశము, భాగవతము. అవియుఁ దెనుఁగునకు

1. పద్యసంఖ్యను బట్టి శతకప్రాయమైన సముఖము వేంకట కృష్ణప్పనాయకుని రాధికాసాంత్వనము నందు పాతిక పద్యములు సీసములే.

2. ప్రాసఘటితముగనే "అచ్చుత"శబ్దమునకుఁ బ్రయోగాంతములు:
అ. సముఖము రాధికాసాంత్వనము (ఆం. సా. ప. ప్రచురణ)-8వ పద్యము
ఆ. రఘునాథ నాయకాభ్యుదయము (తంజావూరు సరస్వతీమహాలు ప్రచురణ) లో నైదు పర్యాయములు ప్రాసఘటితముగానే ప్రయుక్తమైనది. శ్రీ మల్లంపల్లివారి పీఠికలో నవి యెత్తి చూపఁబడినవి.

దిగినవి. అవి యెఱ్ఱన సోమనల హరివంశములు, పోతన భాగవతము. అందు సోమన యుషాపరిణయ ఘట్టముపైఁ బ్రత్యేక శ్రద్ధ చూపినాఁడు. అది రసబంధురమై ప్రౌఢపాకమునఁ బడినది. పింగళి సూరనార్యుఁడును నుషాపరిణయగాథను మనస్సునందుంచుకొనియే ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమును రచించెనని యభియుక్తుల యభిప్రాయము. అదిగాక యాంధ్రమునఁ గేవల మీ గాథ నితివృత్తముగా గ్రహించిన గ్రంథములు పదికిఁ బైగా నున్న యాధునిక నాటకములు గాక పూర్వకవులవే నాలుగు ప్రబంధములు, నొక ద్విపద, యక్షగానము లొక 'దస్కము' నగుపించుచున్నవి. అందు ప్రబంధములలోఁ జెప్పఁ గోదగినవి రంగాజమ్మ కృతియుఁ, కనుపర్తి యబ్బయామాత్యుని యనిరుద్ధ చరిత్రమును.

రంగాజమ్మ హరివంశకథానుసారముగ రచించెను. అబ్బయ భాగవతకథాసంవాదిగాఁ బ్రపంచించెను. రెండింటికిఁ గల భేద మిటఁ బ్రసక్తము. హరివంశమున నీ కథ విపులముగను, భాగవతమున సంగ్రహముగను గలదు. హరివంశమున నున్న శాంకరీవరప్రసక్తియు,ననిరుద్ధహరణోద్యోగమున నున్న చిత్రరేఖ నారదునితో మంతన మాడుటయు భాగవతమున లేవు. ఉషాస్వప్న మన్నిట నున్నవిషయమే కాని యెఱ్ఱన హరివంశమున మాత్ర మనిరుద్ధుఁడు కూడ నుషవలెఁ గలఁ గాంచుట గలదు. రంగాజమ్మయు భాగ్యాంతరమున నీ విషయము నుట్టంకించినది. హరివంశభాగవతములకుఁ గల యాయా భేదములే రంగాజమ్మ, అబ్బయల కృతులకును గలవు. కథైక్యఘటనమున రంగాజమ్మయుఁ, గవితాప్రౌఢి యందబ్బయయు నధికులు. అబ్బయ రంగాజమ్మ కర్వాచీనుఁడే కాని యా కాలమునఁ దక్కిన

యుత్తరాంధ్రకవుల వలె దక్షిణాంధ్రకృతుల నెఱుఁగఁ డను
కొందును. శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు రంగాజమ్మ
కృతిని ప్రశంసించుచు నది 'అబ్బయామాత్యుని యనిరుద్ధ
చరిత్ర కంటె సర్వవిధముల మే లని చెప్పుటకుఁ దగినదై
యున్న' దని వక్కాణించిరి. రంగాజమ్మ కృతి ముక్కుమొగ
మెఱుఁగకయే మఱియొకరు, నందు దొరకినఁ జాలు మగకవుల
నెగతాళి చేయువా రా మాట పట్టుకొని, యింకను నొక్కి
వక్కాణించినారు. ఎవరి ప్రవృత్తికి సన్నిహితమైన కథవట్టున
వా రొకరి నొకర తిశయించిరి. అంతమాత్రమున నట్లు 'సర్వ
విధముల మే' లనుట వట్టి ముధావాదము. కనుపర్తికవియు,
'చతురకవిత్వతత్త్వపటుసంపద యొక్కరి సొమ్ము గా' దని
పంతము పట్టి వ్రాసినాఁ డనిరుద్ధచరిత్ర. అదిగాక. వసుచరిత్ర
కొక మానసపుత్రి యైన పురూరవశ్చరిత్రను 'కవిరాజమనో
రంజనము'గా రచించిన జాణఁడతఁడు. కాని యొక్కమాట-
నాయిక పేరఁ బ్రసిద్ధమైన కావ్యవస్తువును గ్రహించి. నాయక
నామ ముంచుట యంత సమంజసము గాదు.

కురుగంటివారు మఱి యొక మాటయు ననియున్నారు.
రంగాజమ్మ కృతి 'రాధికాసాంత్వనము (ముద్దుపళని కృతియని
వారి యుద్దేశమనుకొందును) కంటె సహృదయహృదయాహ్లాద
కరమై, సభ్యమై యొప్పారుచున్న' దని. అంతకంటె సభ్యమై
యున్న దనుట కభ్యంతరము లేదు. విషయాంతరతరప్రత్యయము
నకే విప్రతిపత్తి. ముద్దుపళని కవిత్వమున నెంత యొంగిలిపడినను
రసికత్వమున రంగాజమ్మకుఁ దీసిపోదు. అస లిరువురు నొక్క
కోవ లోని వారు - రసప్రసన్నకవనలు, రాజభోగైకజీవనలు.

పలని కృతికిని గొంత ప్రత్యేకత కలదు. తరతరాలుగా రసిక హృదయముల నూరించుచుండుటయే తార్కాణ. ఈ యుషా పరిణయమునకును - తాళపత్త్రిజీవితకాళరాత్రి గడచినది, ముద్రణ మను యుషఃస్ఫురణ గల్గినది. ఇఁక రసికప్రశంసో దయరాగరమణీయ మగుటయే తరువాయి. అదియు నచిర కాలమునఁ దీరునుగాక.

ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్ -
పరిశోధనశాఖ, వాల్తేరు
1- నవంబరు, 1953.

యస్వీ జోగారావు,
బి. ఏ. (ఆనర్సు)

ఉషా పరిణయము
రంగాజమ్మ
ప్రథమాశ్వాసము

ఉ. శ్రీ విజయాయురున్నతుల
చే నలరించెదఁ గొల్చు వారలన్
ధీవిభవంబు మీఱ నని
తెల్పుచు హేమవనిం జెలంగు రా
జీవదళాయతాక్షుఁ డగు
చెంగమలేశుఁడు మన్ననారు గో
త్రావిభుఁ డేందు నీ విజయ
రాఘవచంద్రునిఁ బ్రోచుఁగావుతన్ 1

శా. సారోదారకటాక్షవీక్షణ సుధా
సారంబు తోరంబుగా
భూరిక్షేమ మొసంగఁగా నెపుడు నం
భోజాత గర్భాదులన్
శ్రీ రంజిల్లఁగ జేయుచున్ జెలఁగు మా
చెంగమ్మ యిద్ధాత్రిపై
సారెన్ మన్నరుదాస భూవిభుని వా
త్సల్యంబునం బ్రోవుతన్. 2

సీ. సంతసం బమర ననంతునిఁ గొనియాడి
గరుడునిఁ బూజించి ఘనత మీఱ
సేనాధినాయకు సేవించి భక్తినిఁ
బన్నిద్దరాళ్వార్లఁ బ్రస్తుతించి

వేదాంత దేశికు వేడ్కతో భజియించి
వ్యాసవాల్మీకుల వరుసఁ బొగడి
చెలఁగి శతక్రతు శ్రీనివాసాభిఖ్య
తాతయాచార్యులఁ దలఁచి మదిని

గీ. వేదసంఘంబు మూర్తిభవించి నట్టు
లఖిల యోగంబు లొనరించి యవని యందు
చెలువు మీఱు శతక్రతు శ్రీనివాస
తాతగురువర్యునకును వందన మొనర్తు. 3

క. సకలసభామధ్యంబులఁ
బ్రకటంబుగ విబుధు లెల్ల భళి యనఁ దగు నా
సుకవుల సన్నుతి సేయుచుఁ
గుకవుల నిరసింతు మిగులఁ గుశలత మీఱన్. 4

వ. అని యిష్టదేవతానమస్కారంబును సుకవిపురస్కారంబునుం
గుకవితిరస్కారంబునుం గావించి యే నొక్క మహాప్రబం
ధంబు రచియించెద నని తలంచు సమయంబున. 5

సీ. శ్రీరాజగోపాలసేవామహిమ చేత
నేరాజు ధర యెల్ల నేలుచుండుఁ
బరమతంబుల నెల్ల నిరసించి యే మేటి
వైష్ణవమతమె శాశ్వతము చేసె
బాల్యంబు నందునె పగతుర నిర్జించి
యే నేత కీర్తుల నెసఁగఁ గాంచెఁ
బదియాఱు దానముల్ బ్రణుతింప నే దాత
యవనిసురుల కిచ్చె నాదరించి

సీ. యాతఁ డచ్యుతభూపవంశాబ్ధిచంద్రుఁ
డధికగాంభీర్య ధైర్యశౌర్యాతి సాంద్రుఁ
డవనిఁ దంజాపురాధీశుఁ డనఁగఁ బరగు
విజయరాఘవ మేదినీవిభువరుండు. 6

వ. మఱియును సత్యభాషాహరిశ్చంద్రుండును సత్కృపారాకా చంద్రుండును సంగరరంగకిరీటియును సకల విద్యాచాతుర్య పేటియును దానరాధేయుండును ధరణిజనవినుతభాగధేయుండును రామానుజమతసిద్ధాంతస్థాపనాచార్యుండును రాజగోపాలనిత్యకైంకర్యధుర్యుండును జతుర్వేది శతక్రతు శ్రీనివాసాచార్య చరణసరసిజసేవానిష్ఠాగరిష్ఠుండును జతురుదధివేష్టిత సర్వంసహాపాలకశ్రేష్ఠుండును సామంత రాజమణికిరీటరంజితపాదాంభోజుండును సరససాహిత్య కళాభోజుండును రఘునాథనృపాలనందనుండును రచితకళా వత్యంబికానయనానందుండును నగు న వ్విజయరాఘవ దేవేంద్రుండు రామణీయకవిరచితరాజరాజ సభావిజయం బగు రాజగోపాలవిజయంబు నందు నతులితవిలాస వతు లైన కులసతులును విబుధసన్నుతమతి యగు విజయ వెంకటపతియును మహితప్రభావుం డగు మన్నారు దేవుం డును దతయశోధనుం డగు తాతఘనుండును రంగద్గుణ విలాసుం డగు చెంగమలదాసుండును మొదలగు నిఖిలజన మిత్రు లైన పుత్రులును నిరుపమపవిత్రచరిత్రు లైన పౌత్రులును నిరవద్యరూపరేఖాకనకపుత్రిక లైన పుత్రిక లును నింపువెలయఁ దామరతంపరై నిండి యుండఁ జెంగట శృంగారవతులు రంగురక్తులు మీఱ సంగీతమేళంబుఁగావింప నగ్రభాగంబున నాచార్యాగ్రేసరుం డగు శతక్రతు శ్రీనివా

సాచార్యులందు కృతదురితభంగం బగు హరివంశకథా ప్రసం
గంబుఁ గావింప నింపు మీఱ నేనును శృంగార రసంబునఁ
జెన్ను మీఱు మన్నారుదాసవిలాసంబు వినిపించుచున్న
సమయంబున. 7

సీ. వేంకటేంద్రుని పుత్రి వినుతసద్గుణధాత్రి
ఘనయశోరాజి రంగాజి వినుము
మాధుర్యమున మించు మన్నారుదాసవి
లాసప్రబంధంబు లలితఫణితిఁ
గావించి మిగుల శృంగారంబు గన్పట్టఁ
బదములు మృదురసాస్పదము లగుచు
రాణింప రచియించి రామాయణంబును
భాగవతంబును భారతంబు
గీ. సంగ్రహంబుగ రచియించి సరసరీతి
మమ్ము మెప్పించితివి చాల నెమ్మి దనరఁ
బరగ హరివంశమున నుషాపరిణయకథఁ
దెనుఁగు గావింపు మిఁక నీవు తేటగాఁగ. 8

వ. అని సబహుమానంబుగాఁ దాంబూల జాంబూనదాంబ
రమాల్యాభరణంబు లొసంగిన నేనునుం బరమానందంబుఁ
జెందుచుఁ బతియునుం గతియునుం గులదైవంబును నైన
నీదు పాదారవిందంబులు డెందంబున సేవింపుచున్న తనకు
మీ రానతిచ్చు కథాసంవిధానంబు సర్వంబును నవగతం
బగుఁ గావున నట్లన రచియించెదఁ బంజరశుకంబు మంజు
వాగ్భణితి రంజిల్లం బలికినం దత్పోషకుండు సంతోషించు
తెఱంగున మదీయవచనకుసుమార్చనం బంగీకరించి నన్ను
గటాక్షింపుం డని విన్నవించిన నాలించి యాచార్యచర

గారవిరదంబులకు వందనంబు గావించి య మ్మహామహుని యనుజ్ఞఁ గైకొ మ్మనుటయు నట్లన సేవించిన దీవించి గురు రాజపట్టభద్రుం డిట్లనియె. 9

క. నీ పతి మన్నరుదాసుఁడు
గోపాలుఁడు గనుక నితఁడు కోర్కెలు హెచ్చం
జేపట్టి మనుప నెలకొను
నా పలుకులనెలఁత నీ ముఖాంబుజసీమన్. 10

వ. అని మఱియును. 11

సీ. తన రెడు మన్నరుదాసవిలాసంబు
నమర నీ వొనరించు నప్పుడేను
విజయరాఘవమహీవిభుని వంశావళి
వినుపించితిమి గదా విశదముగను
కీర్తుల మీఱిన కృష్ణభూపాలుఁడు
నయశాలి యగు తిమ్మనాయకుండు
దివ్యతేజము గల తిమ్మప్పనాయఁడు
శ్రీనిధి యైనట్టి చెవ్వనృపతి
గీ. చెలఁగి శ్రీరంగమున రామసేతువునను
బొగడ బహువిధకైంకర్యముల నొనర్చి
యచ్చుతాళ్వారు లతఁడన నవని వెలయు
నచ్యుతవిభుండు నలరిరి యతిశయమున. 12

క. అల యచ్యుతభూవిభునకు
నలఘుయశఃస్ఫూర్తి మూర్తిమాంబకు సుతుఁడై
వెలసెన్ రఘునాథమహీ
తలపతి రఘునాథుఁ డితఁడె తప్ప దనంగన్. 13

సీ. తనర నా రఘునాథ ధరణీశ్వరుఁడు గొంజి
లక్ష్మమ్మ యల్ల కళావతమ్మ
పట్టంపురాణులై ప్రబలి సేవ లొనర్పఁ
గుల మెల్ల వెలయించు కొడుకు వలసి
దానధర్మంబులు తపములు సలుపుచుఁ
గస్తూరి కృష్ణుని ఘనత వేఁడ
నల చెంజి లక్ష్మమ్మ కలలోనఁ గస్తూరి
కృష్ణుఁడిట్లనెఁ బూర్వవృత్త మొకటి
గీ. నీవు తొల్తను దేవకీదేవి వరయ
సాటి లేని కళావతీసతి యశోద
యల్ల వసుదేవనందుల యాత్మ లిచట
నెగడె నచ్యుతరఘునాథనృపతి యనఁగ. 14

సీ. అల వసుదేవున కాత్మసంభవుఁడనై
మందలోఁ బెరుగంగ నందు నింటఁ
దపములు చేసి యేఁ దనయునిఁ గాంచితి
బాలలీల యశోద భాగ్య మయ్యె
నని తలఁపుచు నుంటి నటు గాన నిప్పు డే
నొగిఁ గళావత్యంబ యుదర మందు
నుదయింతు సంతోష మొదవంగ నీవును
ఘనతఁ బుత్రి స్వీకృతిని యొనర్చి
గీ. విజయరాఘవుఁ డను పేర వెలయఁ జేసి
నన్నుఁ బోషించి యెపుడు నానంద మొందు
మనుచుఁ బల్కంగ మేల్కని హర్ష మంది
వెలయ లక్ష్మమ్మ విభునకు విన్నవించె. 15

వ. అట్లుదయించిన మహానుభావుండు గావున. 16

ఉ. నిస్తులసద్గుణావళుల
నిర్మలవాసన నిండ దిక్కులన్
స్వస్తి యొనర్చుచున్ సుజన
సంతతి కెల్లను మాటిమాటికిన్
కస్తురి కృష్ణుఁ డీతఁ డన
గౌరవ మందుచు ధాత్రిలోపలన్
బ్రస్తుతి కెక్క నీ విజయ
రాఘవచంద్రుని కిమ్ము నీ కృతిన్. 17

వ. అని యానతిచ్చి యాచార్యశేఖరుండు ప్రబంధారంభంబున
కనుజ్ఞ నిచ్చెం గావున. 18

-: షష్ఠ్యంతములు :-

క. అమితకళాభోజునకును
గమలాప్తసమానబాహుఘనతేజునకున్
సమరాగ్రబిడౌజునకును
రమణీజనతామనోహరమనోజునకున్. 19

క. చెంగమలావరకరుణా
పాంగవిలోకన సమాగతైశ్వర్యునకున్
సంగరరంగోద్ధత రిపు
భంగప్రథమానసీయ బలధుర్యునకున్. 20

క. దారుణ శాత్రవ మథనో
దారునకున్ శ్రీనివాస తాతగురుపదా
ధారునకు విశ్రుతయశో
ధారునకున్ సరససత్కళాధారునకున్. 21

క. కనకతులాపూరుషముఖ
వినుతమహాదానకలితవిద్వత్తతికిన్
ఘనశబ్దార్థనిగుంభన
జనితబుధానందసకలసన్నుత కృతికిన్. 22

క. కనక క్షితిధరధృతికిని
జనకపదాంభోజభజనసంభృతమతికిన్
ఘనవితరణరతికి బుధా
వనకృతికిన్ విజయరాఘవక్ష్మాపతికిన్. 23

వ. అంకితంబుగా నే నొనర్పం బూనిన యుషాపరిణయం బను
మహాప్రబంధరాజంబునకుం గథాసంవిధానం బెట్టి దనిన. 24

ఉషా పరిణయము

పసుపులేటి రంగాజమ్మ

కథా ప్రారంభము.

క. జనమేజయ జనపాలుఁడు
వినివీనులవిందు గాఁగ వెన్నునికథలన్
దని పొందక వైశంపా
యనునకు ని ట్లనియె మఱియు నాదర మొప్పన్

సీ. కృష్ణుని మనుమఁ డై కీర్తుల వెలసిన
యనిరుద్ధుఁ డెట్టు ల య్యసురపుత్రి
యగు నుషాకన్యక నంతఃపురంబున
వరియించెఁ బ్రబలుఁ డై వచ్చినట్టి
బాణుఁడు శౌరితోఁ బవరంబు గావించి
ప్రాణంబుతో నెట్లు పాఱిపోయె
మును మాకు సంక్షేపముగ నెఱింగించితి
విస్తరంబుగఁ జెల్ప వేడ్క వొడమె

ననుచు వేఁడిన భరతవంశాగ్రణికిని
సావధానంబుగా విను జనవరేణ్య
వినికిఁ జేసెద సర్వంబు వీను లలర
ననుచు న వ్వ్యాసశిష్యుఁ డి ట్లనియె నపుడు

వ. ఓ వైష్ణవాగ్రేసర ! బలితనూభవుం డగు బాణాసురుం
డొక్కనాఁడు సకలవిలాసంబులు మీఱ షణ్ముఖుం

జేతేర నతని వైభవంబుఁ జూచి యచ్చెరువడి తానున
భద్రంబుగా రుద్రు నారాధించి యాతని కుమారుం
నయ్యెద నని మది నెంచి తీవ్రం బగు తపంబు సేయ
నంతఁ గొంత కాలంబునకుఁ బార్వతీసమేతుం
ముక్కంటి యక్కడికి వచ్చిన న య్యసురవరుండు బహు
విధంబుల స్తుతియింప నా భర్గుండు ప్రసన్నుం
యోయి బలినందన! హెచ్చైన నీ తపంబునకు మెచ్చితి
నీవు గోరినట్లు యి కుమారునకు సోదరుండవై సక
వైభవంబుల సాటిలేని మేటివై శోణితపురంబునకు నాయ
కుండవు గమ్ము. ఏను నీవాకిలిఁ గాచియుండెద న
వరం బొసంగిన

క. వరగర్వంబున బాణుఁడు
గరిమన్ దిక్పతులఁ గెల్చి కదనములోనన్
సరిలేరు తనకు నిపు డని
పురహరునిం జేరఁబోయి పొంగుచుఁ బలికెన్

ఉ. శంకర! దేవ దానవుల
సంగరమందు ననేకభంగులన్
బింక మడంచితిం గనుక
భీతిని జెంతలఁ జేర రిప్పు మా
కిం కిట వేయిచేతులకు
నేమివ్రయోజన మెంచిచూడఁగా

బొంకము మీఱ నొక్క యని
భోగివిభూషణ! కల్గఁజేయవే

క. అని పల్క నవ్వి రుద్రుఁడు
విను బలిసుత నీదు డాలు విఱిగినయపుడే
ఘన మగు కయ్యము కల్గును
మనమున రోషించ కిపుడు మగుడుము వేడ్కన్

వ. అని యిట్లు రుద్రుండు పలికిన బాణాసురుండు సంతసం
బున మగిడి వచ్చి యంతిపురంబునఁ గొలువుండు సమ
యంబునఁ గుంభాండుండను మంత్రివరుండు బలినందనుం
గనుంగొని యో స్వామీ! మీకు నింత సంతోషంబు
కల్గుటకుం గారణం బేమి యని యడిగిన నమ్మంత్రివరు
నకు నా దైత్యవరుఁ డిట్లనియె.

వినవోయి కుంభాండ వివరంబుగాఁగ నే
ఫాలలోచనుఁ జేరి భక్తి మీఱ
జగడంబు వేఁడంగ సమ్మతి నతఁడును
డాలు ధరిత్రిని వ్రాలునపుడె
కయ్యంబు కల దని నెయ్యంబుతోఁ బలికె
ననిన బాణునిమాట కతఁడు వెఱచి
శంకరుకడ కేఁగి సమరంబు వేఁడంగ
బలితనూభవ! నీకుఁ బాడి యగు నె?

తే॥గీ॥ యనినవేళను యతని డా లవని బడిన
మించు నుత్పాతములు గనుపించ మఱియు
సద్ద సేయక వాఁడును సంతసమున
నింతులును దాను సుఖగోష్ఠి నెసఁగుచుండె.

వ. అంత.

సీ॥ పార్వతి వరమున బాణాసురేంద్రున
కల యుషాకన్యక యవతరించె
దాదులు పోషింపఁ దనరెడు వేడ్కచే
శశిరేఖకైవడిఁ జాల ప్రబలి
పరగ గుజ్జెనగూళ్ళు వండి నెచ్చెలులతోఁ
బేర్వెర బొమ్మలపెండ్లి సేయు
వెన్నెలబైటను గన్నియలుం దాను
మొనయుచు డాఁగుడుమూఁత లాడు

తే॥ నింతులను గూడి బంగరుబంతు లాడు
బాలికలతోడ నారామకేళి సల్పుఁ
జదువు మృదుకోకిలాలాపసరణి మీఱ
వీణె వాయించుఁ జెవులకు విందుగాఁగ

వ. అంత

సీ॥ మోముదామరమీఁద ముద్దుగుల్కుచు వాలు
గండుమీలఁగను గన్నులమరె

సౌందర్యనదిలోనఁ జక్కఁగా విహరించు
చక్రివాకము లనఁ జన్ను లమరె
తళుకొత్తు బాహులతాయుగ్మమున నొప్పు
చివురుటాకు లనంగఁ జేతు లమరె
నాభివల్మీకంబునను వెలువడివచ్చు
చిలువ నా నూఁగారు చెలువ మమరె

తే॥ మెఱసి తొలఁగని తొలకరి మెఱు పనంగ
మిగుల సొబగైన కాంతిచే మేనుదీవ
కలిత లావణ్యవాసు శృంగార గరిమ
కలిగి చెలువొందు నల యుషాకన్య కపుడు

ఇవ్విధంబున నివ్వటిల్లు జవ్వనంబున వర్తిల్లు
చు నా జవ్వని యొక్కనాఁడు

సీ॥ పల్లవంబుల మించు పదముల రతనంపు
టందియల్ ఘల్లుఘల్లనుచు మ్రోయ
ఘనవితంబములందుఁ దనరారు బంగారు
మొలనూలిఘంటలు మురువుఁజూప
శృంగారముల మీఱు కెంగేలుదమ్ముల
నీలంపుగాజులచాలు మెఱయ
దవనీయమయరత్న తాటంకములు మంచి
నిద్దంపుఁజెక్కుల ముద్దు లీన

తే॥ నరులఁ బెనఁగొని పాలింప్లు సారెఁ గులుకఁ
గాను లసియాడ మదహంసగతులు మెఱయ

పనితలును దాను శృంగారవనముఁ జేరె
భావ మిగురింప నల యుమాభామ యపుడు

క. ముక్కంటి గౌరి యవ్వని
మిక్కిలి ప్రేమంబు మీఱ మెఱయంగా నా
మక్కువఁ గని యుమ తన మది
నక్కట! యి ట్లుండవలదె యనుచున్ దలఁపన్।

చ. అల యుమఁ జూచి గౌరి వద
నాంబురుహంబున మందహాసముల్
వెలఁగఁగ మమ్ముఁ జూచి యిట
చింతిల నేటికి నిట్టిభాగ్యముల్
గలుగును నీకు నింక నసఁ
గల్గునొ యొన్నటి కంచు సిగ్గునన్
బలుకక మోము వంచు నల
భామినిఁ గన్గొని పల్కెనీ గతిన్

సీ॥ జలజాక్ష వినుము వైశాఖమాసమునందు
భాసురం బగు శుక్లపక్షమునను
రహిమించు ద్వాదశిరాత్రిని గలలోన
నెవ్వండు పొందు ని న్నెలమి నతఁడె
పతి యగు నీ కని భావంబు రంజిల్లఁ
బార్వతి పలికిన పలుకులకును
హర్షించి యెంతయు నాత్మలో నుప్పొంగి
శౌరికి మ్రొక్కుచు గారవమున

తే॥ బంతి గూర్చుండి యంతట బాగు మీఱ
రమణులును దాను వనభోజనము నొనర్చి
పరగ బాణాసురునిముద్దుపట్టి యపుడు
నిజనివాసంబుఁ జేరెను నెమ్మిఁగోడ

వ. అంత.

క. సుర గరుడ యక్ష రాక్షస
వరకన్యలు చేరి కొలువ వైభవ మమరన్
దొరతనము మీఱ నెంతయు
సరసిజముఖి యుండెఁ జాల సంతస మెసఁగన్

క. కలికి కోకిలకల పల్కుల వ
చెలువున వైశాఖమాస సిత పక్షమువం
దలరెడు ద్వాదశిరాత్రిని
జలజేక్షణ నిదురబోవు సమయమునందున్

సీ॥ చంద్రిక నిరసించు సరణిచే రాణించు
చిరునవ్వుమోమునఁ జెలఁగువాఁడు
తామర రేకులఁ దా నెంతలే యను
వెడఁదకన్నులు కల్గి వెలయువాఁడు
తులకించుదొండపండులచాయఁ దెగడెడు
మురువుచే మించు కెమ్మోవివాఁడు

పాంచజన్యముఁ గోడఁ బ్రతివచ్చు ననవచ్చు
కలితరేఖలఁ బొల్చు గళమువాఁడు

తే॥ శ్రీ నీలము బంగరుమెత్తల్పన నొప్పువాఁడు
భోగిభోగాభభుజములఁ బొల్చువాఁడు
లలితగజరాజగమనంబు గల్గువాఁడు
కనకముల మించి నిరసించు కాంతివాఁడు

సీ. సంపంగి పువ్వులు సరసత సిగఁ జుట్టి
జరుసారువాల్ గట్టి పొంక మరల
అర్ధచంద్రుని మించు నం(దంపునుదుట)ను
తిరుగా(పి)తిలకంబు దిద్దివేడ్క
శ్రీకారముల మించు చెలువంబు కల్గిన
వీనులఁ జెకట్లు వెలయ నుంచి
బటువుముత్తియముల బాగుగాఁ గూర్చిన
*కంట్టిసరుల్ దాల్చి ఘనత మీరం

తే॥ తనరు మరమున వజ్రాలతాళి వైచి
హస్తములఁ గెంపులకడియా లలరఁబూని
వసుధ (జిగిమిం) చు చెంగుల వన్నెగాంచు
మేటికనకాంబరము వలెవాటు వైచి

* కట్లసరి — అని నిఘంటువులలో—
(1) శ్రీసూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు.
(2) వావిళ్ళనిఘంటువు. పర్యాయపదము—కట్లదండ.

క. బంగరు మంచము మీఁదను
సంగతిఁ గూర్చుండి మిగుల సరసతఁ (దా నా)
సంగనఁ దగ రా ర మ్మని
శృంగారరసంబు మీఱు చెలువం బమరన్

సీ. గంధంబు మైఁ బూసి కౌఁగిటఁ జేర్చుచుఁ
గస్తూరి దిద్దు (చు) గారవించి
సంతసంబునఁ జేరి చక్కెరమోవాని
బటువుగుబ్బలు జేరి బొగుమీఱి
గళరవంబులు చేసి కళ లంటి సొక్కించి
చెక్కిలి నొక్కుచుఁ (జెలు) వ మమర
తొడలపై నిడికొని తొయ్యలి ర మ్మని
ప్రక్కిటవిడె మిచ్చి బుజ్జగించి

తే॥గీ. చాల చన విచ్చి మిక్కిలి సరసముగను
కొప్పు దువ్వుచు విసకుల్ గూర్చి వేడ్కఁ
దేటమాటల లాలించి తేనె లొలుక
రతులఁ దేలించెఁ గలలోన రమణుఁ డొకఁడు

చ. కల గని మేలుకాంచి తన
కంఠము నంటిన గోటిజీరలున్
బలుచని మోవిపై మిగుల
బాగుగ నుంచినయట్టి కెంపులున్

గులుకు మెఱుంగు గుబ్బనలి
గుబ్బల నించిన గంధసారముల్
బలుమఱుఁ జూచి చోద్యపడి
భావములోనఁ గలంక చెందఁగన్

వ. అచ్చటికి నెచ్చెలి యగు చిత్రరేఖ వచ్చి మాన్యయగు
నుషాకన్యం జూచి యి ట్లనియె.

సీ. అక్కరో! నీ వేల యాత్మలోఁ గలఁగెదు?
వేగంబ తెల్పవే వివరముగను
సకల దిక్పతులను సమరంబులోఁ గెల్చి
సరిలేక యుండిన జనకు నండ
నైరావతము నెక్కి నా యింద్రుఁ డెప్పుడు
చెప్పిన యుడిగంబు సేయుచుండ
ఫాలలోచనుఁడును ప్రమథులతోఁ గూడి
గొల్ల యై వాకిటఁ గొల్చియుండ

తే॥గీ. నొనర నంతఃపురంబున నున్న నీకు
నింత భయ మేమిటికి వచ్చె? నిందువదన!
భావ మిది యని పల్కవే పద్మగంధి !
చెలియ నాకన్న నాప్తులు కలరె నీకు

వ. అని పల్కిన చిత్రరేఖను జూచి యుష యి ట్లనియె.

సీ. మొలకనవ్వులవాఁడు కలువలచెలికాని
మురువు గైకొను ముద్దుమోమువాఁడు

పెడఁదకన్నులవాఁడు వేదండతుండాభఁ
గోమరొందు బాహుకాండములవాఁడు
చిన్నప్రాయమువాఁడు చిగురుకైదువుజోదు
రీతి నొప్పెడు రూపరేఖవాఁడు
నిద్దంపు జిగివాఁడు నీలమేఘములీల
రహియించు చికురభారంబువాఁడు

తే॥గీ. కలితశృంగార లక్షణగరిమవాఁడు
చెలువుఁ డొక్కఁడు నను జేరి చెలువు మీఱఁ
గౌఁగిటను జేర్చి మోవాని కంతుకేళిఁ
గలియ నంతట మేల్కాంటిఁ గలువకంటి !

క. కలలోఁ జేసిన చిన్నెలు
దలఁపఁగఁ బ్రత్యక్ష మాయె ? దా మేల్కనినన్
నెలకొని యున్నవి యిపుడును
బలుకుదు నే మనుచు నీకుఁ బద్మదళాక్షీ !

సీ. తండ్రిదగ్గఱఁ బోయి తలిరాకుబోణిరో
యే గతి నిల్తునే యెమ్మెమీఱ
కన్నె యిదే మని కన్నతల్లడిగిన
నుత్తరం బే మిత్తు నువిద యిపుడు
అన్నదమ్ములు చూచి యాత్మసంశయ మంద
నే మని తెల్పుదు నిందువదన

బంధువర్గము లెల్ల భావించి పరికింప
మఱుఁ గెటువలె సేతు మచెప్కంటి

తే॥ గీ. కులసతుల ప్రోవల నెటువలె నిలుతునమ్మ
అట్టి బలివంశమునఁ బుట్టివట్టి తనకు
వనిత రావచ్చునా ? యపవాద మిట్లు
జగతి సరివారిలో నెటు సంచరింతు.

క. ఇటు పలికిన యుమఁ గనుఁగొని
కటకట యనుచుఁ జెలులు చాల కళవళపడుచున్
గుటిలాలకమది కప్పుడు
దిటవు కలుగఁ బలికి రిట్లు తేటపడంగన్

మ. వినవమ్మా దనుజేంద్రపుత్రి వలదే
వేమాఱు చింతింపఁగా
నెనయన్ స్త్రీ చరితంబు లే మెఱుఁగమా ?
యే కార్యముల్ సేసినన్
తనరన్ మంచి వెకాని కాని వగు నే ?
ధర్మంబు నీ సొమ్మగున్
వనజాక్షీ ! కలలోని సంగమమునన్
బాపంబు రానేర్చునే

వ. అని మఱియు నిట్లనిరి

సీ. కడు మనోవాక్కా యకర్మంబులందుఁ దా
నెవ్వండు కలుషంబు లే యొనరు

నది పాప మగుఁ గాని యతివరో నీకును
గలఁ బురుషుని గూడఁ బాప మగునె ?
సత్కుల మందున సరసత జన్మించి
రూపరేఖలచేత రూఢి కెక్కి
నలుగురా నన మంచినడత గల్గిన నీకు
నీ విచారం బేల ? యిందువదన !

తే॥గీ॥ అనుచు మాటఁ బల్కఁగ వలివ లెల్ల
మది విచారంబు మానని మగున కడకుఁ
జేరి కుంభాండపుత్త్రి యా చిత్రరేఖ
పలికె ని ట్లని యాయింతిభావ మలర

సీ. వనజాక్షి యుద్యానవనములోపల నాఁడు
పార్వతి పలికిన పలుకు లెల్ల
మఱచితివో కాఁబోలు మక్కువ మీఱఁగ
నే వివరించెద నిపుడు వినుము
శుకవాణి వైశాఖ శుక్లపక్షంబున
నలువొందు ద్వాదశినాఁటిరాత్రి
కలఁ గూడు పురుషుఁడె కాంతుఁడౌ ననియును
నతఁడును శౌర్యాఢ్యుఁడౌ నటంచుఁ

తే॥గీ॥. బలికెఁగదవమ్మ నీతోడఁ బంత మలర
గౌరిపలు కేల దప్పును? గలఁక మాని

సంతసంబున నుండుము సకియ యని నా
జిత్రరేఖకు నిట్లనెఁ జెలువ యపుడు

చ. మఱచిన కార్య మియ్యెడను
మానిని! నీవు తలంపఁజేసి తౌఁ
బరగఁగ నాఁడు గౌరి తగఁ
బల్కినరీతిని గంటి స్వప్నమున్
దరుణిరొ యింకఁ జేయందగు
తక్కిన కార్య మదేమి యన్న భా
సురగతి నిన్న నేఁ గలను
జూచిన చెల్వుని జూపవే సఖీ!

క. అని పల్కిన చెలిమాటలు
విని భావమునందుఁ జాల వేడుక మీఱన్
వనజాక్షిఁ జూచి ప్రేమం
బెనయఁగఁ గుంభాండపుత్రి యిట్లని పలికెన్

సీ. కమలదళాక్షి! నీ కలలోన వచ్చిన
పురుషుఁ డే కులమునఁ బుట్టినాఁడొ
పరికింప నెటువంటి బలిమి కల్గినవాఁడొ!
యెటువంటి కీర్తిని నెలయువాఁడొ!
రూఢిచే నెటువంటి రూపు కల్గినవాఁడొ!
కనుపట్టు నెటువంటి కాంతివాఁడొ

తెలియుఁగ నెటువంటి దేశ మేలెడివాఁడొ!
యే విలాసముచేత నెసఁగువాఁడొ!

తే.గీ. ఒక్క గుఱు తైన నాకొసఁగ నువిద నీవు
తెల్పకుండిన నెటువలెఁ దెలియవచ్చు
జోకఁ దై యంతిపురముసఁ జొచ్చి వచ్చి
మగువ నిను గూడు నతఁడు సామాన్యుఁ డగునె?

క. బలిసుతుఁ డేలెడి నీ పురి
బలివైరియుఁ జేర వెఱచు బాణాసురునిన్
గెలువఁగఁ జాలిన పురుషుఁడు
కలుగుట నీ భాగ్యవశము కంజదళాక్షీ!

ఉ. గౌరియనుగ్రహంబునను
గల్గెను నీ కిటువంటి భాగ్యముల్
నీరజనేత్ర! తామసము
నీ వొనరింపఁగ నేల? వేగమే
యూరును బేరునుం దెలిసి
యొద్దికఁ జేయుద మెల్ల కార్యముల్
(శ్రీ)రమణుఁడు నీ తలఁపు
జేకుఱఁ జేయును నేఁట రేపటన్

వ. అని పలికిన

క. మరుకాఁకలచే మిక్కిలిఁ
బరవశ యై చాల భ్రమసి భామామణి నా
పరుఁ దోడితెచ్చి చూపుము
పరగన్ సరివార లెల్లఁ బ్రస్తుతిసేయన్

వ. అని మఱియును

చ. మలయజగంధి యెంతయును
మాటికి మాటికి వెచ్చ నూర్చుచున్
బలుమఱు దాను గన్న కల
భావములోపల నెంచి చూచుచున్
వలపులవింటివాఁడు కడు
వాఁడిశరంబుల నేయ సోలుచున్
నెలఁతుక చిత్రరేఖఁ గని
నెమ్మిని నిట్లని పల్కెఁ గ్రమ్మఱన్

క. కలలోఁ జూచిన పురుషుని
నెలఁతుక యిటు దెచ్చి కూర్చ నెనసున ననుచున్
బలుమఱు నీ గతిఁ బల్కిన
జలజాక్షికిఁ జిత్రరేఖ సరసత ననియెన్

సీ॥ ఉవిదరో! వినవమ్మ! యూరుపే రెఱుఁగక
యే రీతిఁ దేవచ్చు నిటకు నతని?
నయినను నానేర్పు నా యుపాయంబునఁ
జిత్రపటంబునఁ జెలువు మెఱయఁ
ద్రిజగంబులందును దేజంబు చేతను
బలపరాక్రమములఁ బ్రబలునట్టి
గీర్వాణ దానవ కిన్నర గంధర్వ
వసుమతీనాథుల వ్రాసి తెత్తు

తే॥గీ. సప్తదినములలో నను సరవి మీఱి
నపుడు నీభర్త వీఁ డని యంటివేని
నతని దోడ్తెచ్చి నినుఁ గూర్తు ననుచుఁ బల్కి
పటము వ్రాయంగఁ జనియెను బద్మగంధి

వ. అంత

క. కటకట సప్తదినంబులు
నెటువలె నేఁ గడచుదాన నీ విరహాబ్ధిన్
దిటముగఁ బల్కిన నెచ్చెలి
బట మెప్పుడు దెచ్చు ననుచు భామామణియున్

సీ. చెక్కిటఁ జేయిడి చింతచే మిక్కిలి
కంతునిబారికిఁ గలఁగుచుండు
నిట్టూర్పు పుచ్చుచు నెమ్మేనో నెంతయుఁ
దుమ్మెదద్రిమ్మరి దూలుచుండు

వసుమతి బొటవ్రేల వ్రాయుచుఁ బ్రేమచేఁ
గోయిలరవళికిఁ గుందుచుండు
నివ్వెఱఁ గందుచు నెనరుతో నెంతియు
శుకముపల్కులకును సోలుచుండు

తే॥గీ. బరగ నలుదిక్కులును జూచి భ్రమయుచుండుఁ
నెప్పుడు పతిఁ జూతు నే నని యెంచుచుండుఁ
దనరఁ దనలోనె కాంతుని దలఁచుచుండు
మనసు ప్రియుమీఁదనే నిల్పి మరగియుండు

సీ. తనర నేఁ జేసిన తపములు ఫలియింపఁ
జెలఁగి నాథునిసేవఁ జేయవలదె
కడు మించు నామది కాంక్షలు చేకూరఁ
జెలువుని గౌఁగిటఁ జేర్పవలదె
తమి మీఱ నా మేనితాపంబు చల్లారఁ
బ్రాణవల్లభునిమో వానవలదె
ముదముతోడుత నాదు ముచ్చట తీరంగ
ననశయ్యఁ బ్రియుని బైకొనఁగవలదె

తే॥గీ. యనుచుఁ జింతించు మాటికి నారయనుచుఁ
దలఁకుఁ దలయూచుఁ; దనలోనఁ దత్తరించుఁ
జిమ్మరేఁగిన వలపులఁ జిక్కి మిగుల
విరహపరితాపభరమునఁ దరుణి యపుడు

మ. మకరాంకాకృతినాథుఁ డొక్కరుఁడు ప్రే
మం జేరఁగా వచ్చి మ
చ్చికఁ దీఱఁగ మరుకేళిఁ గూడి కలలోఁ
జెన్నొంద లాలించుచో
నకటా! యేటికి మేలుకొంటి నిఁక నే
నా రాజకందర్పుతో
సకసరా కూటమిఁ గూడు టెన్నఁడో మదిన్
రంజిల్లు టిం కెన్నఁడో!

సీ. ఏ నోము నోచెనో యెలమితో రమణుండు
చేపట్టి లాలించు చివురుబోఁణి
ఏ పూజ సేసెనో యేచినతమి నాథుఁ
బైకొని క్రీడించు భాసురాంగి
ఏ మేలొనర్చెనో యేప్రొద్దుఁ బ్రాణేశు
కౌఁగిట మెలఁగెడు కంబుకంఠి
ఏ పుణ్య మొనరించెనో ప్రేమ వల్లభుఁ
బాలనసల్పఁ గదలించు పువ్వుబోఁణి

తే॥గీ ఎంత భాగ్యంబు చేసెనో యెప్పుడు విభుని
మనసు రా సేవ మొనరించు మచ్చెకంటి
యెట్టి వేలుపుఁ గొల్చెనో యేకరీతి
వరుఁడు చన విచ్చి మన్నించు వన్నెలాఁడి

వ. అని మఱియును

సీ. కాంతుండు కన్నులఁ గట్టినయట్లైన
"ఓరి" రారా యని చేరఁ బిలుచుఁ
బ్రేమతో రమణుండు పిల్చిన యట్లైన
నెనరుతో నేమిరా యనుచుఁ బలుకుఁ
బ్రేమతో నాథుండు పెద వాని నట్లైన
నొకవింత సీత్కృతు లొనరఁ జేయు
చెలువుఁడు గళరవంబులు చేసినట్లైన
వీనుల విందుగా వినుచుఁ జొక్కు

తే॥గీ. మోడి గైకొన్న యట్లైన గోడెకాఁడు
చాల వలచితి సొలసితి కేళినేలు
వేడుకలు మీఱ నన్నంచు వేఁడుకొనును
కాంత మరుమాయచేత విభ్రాంత యగుచు

సీ. పెంచినచిల్కను బ్రియముతో రమ్మని
పద్యముల్ చెప్పదు పద్మగంధి
రాయంచగములను రమణఁ జేరఁగఁ బిల్చి
నడుపులు నేర్పదు నళిననేత్ర
నెమ్మిగుంపుల నెల్ల నెమ్మితో రమ్మని
యాడింపఁగా నెంచ దలరుఁబోఁణి
శారిక రమ్మని చన విచ్చి మిక్కిలి
మాటలాడింపదు మందయాన

తే॥గీ. ప్రియుఁడు మీఱంగ బొమ్మలపెండ్లి చేసి
కొమరు గుల్కంగ గుజ్జనకూళ్ళు వండి
పడఁతులకుఁ బెట్టనొల్లదు పంకజాక్షి
విరహభారంబుచేతను బ్రీతి మిగుల

నెలకొను విరహముచేతను
గలఁగుచు నీ గతిని జాల కళవళపడు నా
పొలఁతుకఁ గని యొక నెచ్చెలి
పలికె న్నెచ్చెలులఁ జూచి భావ మెలర్పన్

సీ. చెలులార! కంటిరా? చెలువ యున్న తెఱంగు
పలుపగలై తోఁచె భావమునను
కులమున కెంతయుఁ గొదవ వచ్చె నటంచుఁ
గుందుచు నున్నదో! కుందరదన
కలలోనఁ గలసిన కాంతుని దలఁచుచు
విరహాన నున్నదో! వెలఁది యిపుడు
బుద్ధిచాతురిచేతఁ బొలఁతుక లందఱు
నిశ్చయింపుఁడు వేగ నేర్పుమీఱ

తే॥గీ. అసురనాథుండు వినెనేని నాగ్రహించు
నిందుల కుపాయ మే మింక నింతులార!
యనిన వారలలో నొక్క యలరుబోణి
నెమ్మి నిట్లని పల్కెను నిశ్చయించి

క. తర మిడి తనలో నవ్వుచుఁ
గరఁగుచు నలుదిక్కుఁ జూచి కళవళపడు నీ
కరిరాజగమనఁ జూచిన
మరుకాఁకయె సిద్ధ మనుచు మగువలతోడన్

తే॥గీ. పలికి మన మెల్ల నిప్పుడే పడఁతిఁ జేరి
తెలియ నడుగుద మిఁకను దేటపడఁగ
ననుచు నాలోచన యొనర్చి యందముగను
బలికి రిట్లని యుషఁ జూచి భావ మలర

సీ. ఇంత చింతింపగ నేల నే? యెలనాగ!
పలుకవే మాతోడఁ బద్మగంధి!
యెంత కార్యంబైన నేముందఱము కల్గఁ
గలఁగ నేటికి నీకుఁ గలువగంటి!
కలలోనఁ బతిఁ గూడఁ గులుకువారల కెల్లఁ
వదవు!
ఆనాథుఁ బలుమఱు నాత్మలోఁ దలఁపుచు
విరహాన నున్నావొ సరసిజాక్షి!

తే॥గీ. తెలియఁ బల్కుము వేగమే తేటకాఁగ
ననుచుఁ బల్క వయస్యల యాననములు
చూచి యెంతయు సిగ్గుతో సుదతి యాప్రను
మనసు దాఁచంగ నేరక యనియె నిట్లు

ఉ. ముచ్చట మీఱ నా కలను
మోహముతోడుతఁ గూడ నాథుఁడే;
యచ్చెరు వొంద నా యెదుట
నందము గుల్కఁగ నున్న యట్లుగా
నెచ్చట దోఁచెఁ గన్నులకు
నే మని తెల్పుదు నిట్టి మోహముల్
పచ్చనివింటిజోదు పెను
బారికి నేగతిఁ నింకఁ దాళుదున్

వ. అని మఱియు నిట్లనియె

సీ. అల్ల కుంభాండునియాత్మజ యైనట్టి
చిత్రరేఖ యిపుడు చెలువుమీఱఁ
ద్రిజగంబులను గల్గు తేజోనిధుల నెల్ల
సప్తదినంబుల సరసరీతి
వ్రాసి తెచ్చెద నని వన్నె మీఱఁగఁ బల్కె
పటముఁ దే నరిగెను బంత మలరఁ
దుంటవిల్తుఁడు వాఁడితూపుల నేయంగ
గడియ యొక్క యుగంబు గాఁగఁ దోఁచె

తే॥గీ. ప్రాణసఖులార! నాదైన భావ మిపుడు
మీకు దాఁచక తెల్పితి; మించె వలపు
చేర నెప్పుడు వచ్చునో చిత్రరేఖ
తలఁపు లెప్పటి కీడేర్చు దైవ మింక

వ. అని పల్కిన యుమాకన్యకు మాన్య లగు నెచ్చెలు లి ట్లనిరి

క. కలఁగకు నెమ్మదిలోపల
పొలంతి! యిందున్నఁ బ్రొద్దు పోవునె మనకన్
బాలు వగు శృంగారవనిన్
వలరాయుని గొల్త మనిరి వాంఛిత మమరన్

—। ఆశ్వాసాంత పద్యములు ।—

క. ఫణిరాజహార చింతా
మణి కామగవి సురద్రుమ శ్రీఖండ*
క్షణదాధిప శరదభ్ర
ప్రణుత యశస్సాంద్ర! విజయరాఘవచంద్రా!

ఉ. శౌరిపదాబ్జసేవనవి
చక్షణ శ్రీరమణీయవీక్షణా!
వైరిజనాధికస్మయని
వారణ! సంభృత మత్త వారణా!
సారసలోచనా! ప్రసవ
సాయకసజ్జన! భాగ్యదాయకా
సారయశోవిభూషితది
శాముఖ! వైష్ణవరక్షణోన్ముఖా

క. వారాశిపరీతక్ష్మా
ధారభుజాదండ! విమతదళనోద్దండా!
శ్రీరామాయణ సంతత
పారాయణ సరసహృదయ! పండితసదయా!

* ప్రతిపాఠము — శ్రీఖండ్. ఇది వ్రాఁతపొరపాటు

గద్య

ఇది శ్రీ రాజగోపాలకరుణాకటాక్షవీక్షణానుక్షణ ప్రవర్ధమాన సార
సా(ర)స్వత ధురీణయు, విచిత్ర పత్రికాశత లిఖిత వాచికార్థావగాహన
ప్రవీణయు, తత్ప్రతిపత్రికాశత స్వహస్తలేఖన ప్రశస్త కీర్తియు,
శృంగార రస తరంగిత పద కవిత్వ మహనీయ మతిస్ఫూర్తియు,
అతులితాష్ట భాషా కవితా సర్వంకష మనీషా శారదయును,
రాజనీతి విద్యా విశారదయును, విజయరాఘవ మహీపాల
విరచిత కనకాభిషేకయు, విద్వజ్జనకవిస్తవనీయ వివే
కయు, మన్నారుదాస విలాసనామ మహాప్రబంధ
నిబంధన కృతలక్షణయు, మహనీయ రామాయణ
భాగవత భారత కథాసంగ్రహణ విచక్షణయు,
పసపులేటి వేంకటాద్రి బహుజన్మ తపఃఫలం
బును, మంగమాంబాగర్భ శుక్తి ముక్తా
ఫలంబును, రంగద్గుణ కదంబయు నగు
రంగాజమ్మ వచన రచనా చమత్కృతిం
జెన్నుమీఱు "ఉషా పరిణయం"
బను మహా ప్రబంధము నందు
ప్రథమాశ్వాసము
సమాప్తము.

ఉషాపరిణయము

ద్వితీయాశ్వాసము

క॥ శ్రీ జయ నిత్య నివాసా!
భూజనపాలన వదాన్యభూజ! మహోద
గ్రాజి ధనంజయ! దశది
గ్రాజిత గుణహారి! విజయరాఘవశౌరీ!

వ॥ అవధరింపుము.

క॥ అని పలుకు చెలులపలుకులు
విని కన్నియ సమ్మతింప వేడ్కలు మదిలోఁ
దనరఁగఁ దమదమ యుడిగము
లను పొందఁగఁ జేయఁబూని రా చెలు లంతన్.

సీ॥ పణఁతి యొక్కతె చేరి బంగారుపావలు
పదములఁ గీలించె బాగుమీఱ
చెలియ యొక్కతె చేరి శృంగార మమరంగఁ
గైదండ యొసఁగెను ఘనతమెఱయ
సకియ యొక్కతె చేరి సరిగంచుపనిచీర
నెఱిచక్కఁగా దిద్దె నీటుగుల్క
కొమ్మ యొక్కతె చేరి కొనగోళ్ల చేతను
గురులు నున్నఁగ దువ్వె కొనురుమించ

తే॥ అతివ యొక్కతె పనిహొస్పుహారిగ పట్టె
పొలఁతి యొక్కతె యడపంబు పొసఁగఁబట్టె
సుదతి యొక్కతె కప్పురంపు సురటి విసరె
వహణి యొక్కతె వింజామరంబుఁ బూనె.

వ॥ మఱియును-

సీ॥ దండె తంబుర స్వరమండలంబు రబాబు
వేటుగజ్జెలు ముఖవీణె ఢక్క-
చెంగు కామాచి యుపాంగంబు కిన్నెర
వీణియ తాళంబు పిల్లఁగ్రోవి
చిటితాళము రమయు శేషనాదంబు రా
వణహస్తమును జంద్రవలయములును
మురజంబు నావజంబును మొదలుగఁ గల్గు
కమనీయ వాద్యముల్ గరిమఁ దాల్చి

తే॥ రంగురక్తులు గులుకంగ రాజముఖులు
ముంగలను జేరి త్రిభువనమోహనముగఁ
జెలఁగి సంగీతమేళంబు సేసి కొలువ
వేడుకలు మీఱ నెంతయు విభవ మలర

సీ॥ పదపద్మములచాయ బాఱిన యెడలను
బఱచిన చెంగావి బాగు మీఱ
నెమ్మేనికాంతులు నిండిన దిశలను
బంగారుమనుపూఁతరంగు కులుకఁ
కలికిలేఁజూపులు గలిగిన బయటను
గలువతోరణములచెలువు మెఱయ
నెఱికొప్పుబలుకప్పు నిగ్గు దోఁచిన చోట్ల
నీలముల్ వెదజల్లు నీటు దనర.

తే॥ బాణనందన మైనట్టి పద్మగంధి
మందయానలు గొలువంగ నందముగను
మనసు నాథునిపై నిల్పి మచ్చికలర
వన్నె మీఱిన యుద్యానవనముఁ జేరె.

వ. అప్పుడు-

క॥ రామా! రమ్మని చెలులా
రామంబును జూడఁ దలఁచి రమణీయవచ
శ్శ్రీ మెఱయఁ బలికి రీ గతిఁ
గోమలికిని బ్రొద్దు పుచ్చు కోరికతోడన్.

సీ॥ పరిమళంబుల నింగు పసిఁడికై వడి నించె
సంపెఁగల్ చూచితె సరసిజాక్షి!
పంచబాణునికీర్తి పగిది రాణించెను
బొండుమల్లెలు చూడు పువ్వుఁబోణి
వనలక్ష్మిమౌక్తిక వనహార మన మీఱె
పొన్నమొగ్గలు చూడు పుష్పగంధి!
ఒప్పారె ధరసేసకొప్పుచందంబున
సేవంతులను జూడు చిగురుఁబోణి!

తే॥ మాధవునికొల్వుకూటాలమాడ్కిఁ దనరెఁ
గన్నె! చూడుము పుష్పాడితిన్నెలిచట
ననుచుఁ జెలి నెచ్చరించుచు హర్షమునను
వనవిహారంబునకుఁ బూని వనజముఖులు

రగడ

జలజాక్షి! చూచితె! సరవిఁ గనకము లిందు
తొలఁగె సఖులెల్లను దూరముగ నిటులిందు

చెలియ(రో!)పలుమాఱు చేయకుము [1] వాదులను
నెల యేల! కైకొనుము వేగ విరవాదులను
కొమ్మ! యీ విరిబంతి కొసఁగ నా చెలితరమె
తుమ్మెదలు ఝుంకృతులఁ దోలఁగ నదిగో! [2] తఱమె
సుదతిరో! వింతాయెఁ జూడు మిట నీడలను
మదనునిహజారములమాడ్కిఁ దగె [3] నీడలను
పొలఁతిరో! మకరందముల మీఁత నిదె పొగడ
చెలరేఁగి పలుమాఱు చెల్లదే యిఁకఁ బొగడ
హరిణాక్షి! పరికింపు మచటి కింశుకములను
మెఱుఁగారు విరుల నామెతలు సేసె శుకములను
పారిజాతము చూచి పరువెత్తె మున్న యది
మారునెలగో లిచట మలసి పిక మున్నయది
కంతునకు నర్పింప, గమనజితవేదండ !
వింతగాఁ గూర్చెదను వేగ మీవే దండ
అలరుగుత్తిది దానిదఁట యిమ్ము నీ కేల?
కెలన నున్నది విరుల్ గిల్లు మిదె నీ కేల
నగువారిఁ జూడు మెన్నఁడుఁ గాన మీ వింత
చిగురాకునకు రాఁపు సేతువా నీ వింత
కోరి నేఁ దెచ్చితిని గోరంటవాసనను
ఔర నే నెటు లితు నడిగి దీ వాసనను

(1) వాదములు-అని ప్రతిపాఠము. రగడలోని యంత్యప్రాసనియమమును బట్టి యిది వ్రాఁతపొరబా టని తోఁచెడిని.
(2) 'తఱిమె' క్రియకు వ్యావహారికము.
(3) 'ఈఱొడలను' అని యర్థము.
(1) అడిగెదు + ఈవు + అసన్ + నను. అని విసంధి.

అదిర ! దవ్వుగఁ బోయి యరికట్టె నిది రాఁగ
నెదురుగా విరిసరుల కింతి! యెంతటి బాఁగ

మల్లెమొగ్గలు మీఁటె మరుని సెలగోల లన
నెల్లెడలఁ దనచాయ లెనయ నిదిగో లలన

బింబోష్ఠి ! యేనె తగఁ బెంచితి [1] రసాల మును
డంబైనయట్టి నీడల యీ రసాలమును

ఎంత దూరము చనియె నెందుకే యీ లేమ
కంతుపూజకు నన్నుఁ గనకములె యీ[2] లేమ ?

వేడుకలు నించె నిట వెలఁది! నారంగములు
నాడగా గుంపులై యలరె సారంగములు

అవుర ! బంగరుచాయ నలరె జంబీరములు
యువతి ! నీ కుచము లెనయునె ? వట్టిబీరములు

కురువిందగుత్తి గైకొను మేల జగడంబు ?
పరికింపు దీనికిని ప్రతి యగునె పగడంబు ?

చాలు నిఁక నన లనుచు సరసోక్తులను బెనుచు
బాళి మీఱఁగఁ జాల బాణసందన ప్రోల.

క. వనకేళి సలిపి యీ గతి
నెనసిన తమ మేనిబడలి కెంతయుఁ దీఱన్
దనరెడు తామరకొలనికి
వనజేక్షణఁ దోడుకొనుచు వచ్చిరి వేడ్కన్.

సీ॥ తావులు వెదజల్లు తామరవిరి యను
ముద్దులుఁగుల్కు నెమ్మోముఁ దనర
డాలు గల్గినయట్టి వాలుగమీల లను
కను సోగలై మించు కన్ను లమర

(1) అనురాగరూపనీరములతో—అని యర్థము
(2) ఈయుతేమ ?—అని యర్థము

మక్కువ గనుపట్టు జక్కవ లనియెడు
కొమరు మీఱిన గబ్బిగుబ్బ లలర
ఒమ్మిగాఁ జెలువొందు తుమ్మెదగుం పను
కప్పు మీఱిన గొప్ప కొప్పు మీఱ
తే॥ గీ॥ హంసగమనంబు లను గతు లతిశయిల్లఁ
దరఁగ లనియెడు బాహులు తనరఁ జాచి
సరసి యనియెడు చెలికత్తె సంభ్రమమున
బాణతనయ నెదుర్కొనె భావమలర.
క. ఒక రొకరిచేయి గ్రుచ్చుక
పకపక నవ్వుచును మిగులఁ బంతము మీఱన్
వికచాబ్జనయన లయ్యెడ
నకలంకం బైన సరసి నాడుచు వేడ్కన్.
సీ॥ ఈఁత యిక్కడ నుఱ వింతిరో! ర మ్మని
చేరంగఁ బిల్చెను జెలియ యొకతె
చిమ్మనఁగోవులఁ జిమ్మెద వేగమ్మ
యొడ్డించుకొ మ్మనె నువిద యొకతె
నేర్పున నీఁదెద నెలఁత! యిచ్చోటను
దను జూడు మని పల్కెఁ దరుణి యొకతె
కలువపువ్వులు గోసి కలికి! నీ కిచ్చెద
నెన్నంటి ర మ్మనె వెలఁది యొకతె
తే॥ మాటిమాటికిఁ జాఱుగుఁబీఁట లెక్కి
సారసాక్షులు కొందఱు జాఱి సారె
నొండొరులమీఁద జలములు నిండుకొనఁగఁ
జలు లాడిరి సరసిలో సరసముగను

సీ॥ ఒప్పైన కురులకు నోడిపోయినయట్లు
తుమ్మెదగుంపులు తూలఁగఁబాఱ
స్తనయుగ్మములకును సరి రా మనెడులీలఁ
జక్రవాకంబులు సరగ నెగసె
గమనంబులకుఁ గుంది కడ నుండుకై వడి
నంచలు పార్శ్వాల నణఁగియుండె
కనుదోయితో సాటి గాంచలే మనురీతి
జలములలోఁ దారె సారెమీలు

తే॥ కొమరు మీఱు కరేణువుల్ గొలను జొచ్చి
మించి వేడుకతో విహారించునట్లు
బాణనందనఁ గూడి య ప్పద్మముఖులు
సరసిలోపల జలకేళి సల్పునపుడు

క॥ ఇ వ్విధమున విహరించిన
జవ్వను లందఱునుగూడి సంతస మమరన్
పువ్వులబోణిని దోడుక
నవ్వుచు గట్టెక్కివచ్చి నైపుణి మీఱన్

ఉ॥ బొమ్మలపట్టుకోకలను
బొంకము మీఱఁగఁ గప్పి, మేలిపూ
సొమ్ములు మేనఁ దాల్చి కడు
సొంపమరన్ జడ లల్లి వింతగా
నెమ్మిని గీటునామములు
నీటుగ దిద్దుచుఁ, దీవమేనులన్
గమ్మజవాదివాసనలు
ఘుమ్మని మీఱి నలంది వేడుకన్

క॥ బటు వగు మామిడి క్రిందను
గుటిలాలక మదిని మించు కోర్కులు వెలయన్
స్ఫుటముగ మదనుని భావము
పటమున లిఖియించి తెచ్చి ప్రమదము మీఱన్

క॥ పుష్పాడిని దిన్నె దీర్చుచు
నొప్పుగ మృగనాభి యలఁది యొదవిన వేడ్కన్
కప్పురపు ముగ్గు లిడుచును
దెప్పలుగాఁ దమ్మివిరులు దెచ్చుచు మఱియున్.

సీ. ప్రతిలేని రతనాల పండ్లెంబులోపల
గందంబు కుంకుమ కస్తురియును
పసిఁడియక్షతలును బండ్లు టెంకాయలు
పన్నీరుచెంబులు బాగుమీఱు
కపురంపుబాగాలు కలువపూబంతులు
మొగలిరేకులు మంచిమొల్లవిరులు
కురువేరు దవనంబు గొజ్జఁగ నరులును
బొండుమల్లెసరాలు పొన్నపువ్వులు

తే॥ గీ॥ మొదలుగాఁ గల వస్తువుల్ ముదము మీఱ
తెచ్చి ముందఱ సవరించి తేజ మమర
పచ్చవిల్తుని నచ్చటఁ బరగ నిల్పి
బాణనందనఁ దోడ్తెచ్చి బాగుమీఱ

సీ॥ ధ్యానంబు నారాయణాత్మసంభవునకు
నావాహనంబు రత్యాప్తునకును
సింహాసనంబు రాచిల్క తేజీరౌతు
కర్ఘ్యంబు వారిచరాంకసఖను

పువ్వులదుప్పటి పూవింటిజోదుకు
గంధంబు మలయాశుగప్రభునకు
నలరుదండలు కుసుమాకరసఖునకు
ధూపంబు భూరిప్రతాపునకును
తే॥ దీప మఖిలానురాగప్రదీపునకును
సరసనైవేద్య మిది యిక్షుచాపధరున
కనుచు వివిధోపచారము లాచరించి
య య్యుషాకన్య మ్రొక్కించి యందముగను.
సీ॥ అఖిలజగన్మయుం డైనట్టి హరియును
శ్రీసతి నెద నుంచెఁ జెలువముగను
సకలంబు సృజియింపఁ జాలినబ్రహ్మయు
వాణిని నెలకొల్పె వదనసీమ
సతిరౌద్రుఁ డై యుండునట్టి ముక్కంటియు
సామేన నుంచెను సతిని బ్రేమ
నల పరాశరమౌనియంతటివాఁడును
మత్స్యగంధిని గూడె మమతచేత
తే॥ నితరు లన నెంత? నీ దాడి కెంచి చూడ
నీకు నెన యెవ్వరయ్యా? త్రిలోకములను
బాల యెఱువలెఁ దాఁకు నీ బాణములకుఁ
గన్నెఁ గావుము మదన! నీ కరుణచేత
వ. అని సన్నుతించి య కన్నియచేత మ్రొక్కించిన.
క॥ కుతుకము మీఱఁగ నా మది
చతురతఁ గలఁగలిసినట్టి సరసగుణాఢ్యున్
నుతి సేయు మనుచుఁ గోమలి
పతిరాజును వేఁడుకొనియెఁ బ్రాంజలిభక్తిన్

వ. అంత

క॥ అరు దగు తన సతినామము
తిరముగ ధరియించునట్టి తెలివకు నింకన్
పరితాపం బిడరా దని
ఖరకరుఁ డస్త్రాద్రిఁ జేరెఁ గనికర మొప్పన్.

మ॥ కమలంబుల్ ముకుళించె భృంగములు ఘుంకారంబు తోరంబుగాఁ
గుముదశ్రేణులయందు మించె; ఖగముల్ గూఁడుల్ వడిన్ జేరె; సం
తమసంబుల్ దిశలందుఁ బేరెఁ; గడు వంతన్ గుందెఁ జక్రావలుల్
కమనీయద్యుతిఁ జెందెఁ దారకలు నాకాశంబునం దీరుగన్

సీ॥ చీకటు లనియెడు సింధురశ్రేణులఁ
జెండాడ వచ్చిన సింహ మనఁగ
నమరులు మథియింప నల క్షీరవారిధి
వెలువడి కనుపట్టు వెన్న యనఁగ
దూర్పుది క్కనునట్టి తొయ్యలి ధరియించు
మురువైన ముంగెరము త్తె మనఁగ
శైలిదీవిలో నున్న వెన్నునిసన్నిధిఁ
బట్టిన పలుపగల్వత్తి యనఁగ

తే॥ గీ॥ వెలయఁగఁ జకోరకముల కెల్ల విందుచేసి
కువలయామోద మొనరించి కొమరుమీఱ
కూడియుండెడి విటులకుఁ గోర్కె హెచ్చ
చంద్రుఁ డుదయించె సత్కాంతిసాంద్రుఁ డగుచు.

వ. అట్టి సమయంబున

క॥ బలిదుఁ డె మొల నరవిరి
చల్లడముఁ జివ్వరుదట్టి సవరించి తగన్
మల్లెవిరి బొమిడికం బిడి
మొల్లజిరాఁ దొడిగి మిగుల మోదముతోడన్.

సీ॥ చెలరేఁగి యెలదేఁటి యెలగోలు మూకలు
దులదుల మునుమున్ను దుముకు లిడఁగ
దండిమై రాయంచ దండిబారా వెంట
మెండుగా నెల్లెడ నిండి నడవ
నిరువంకలను జేరి గోరింకమున్నీలు
బలుబింకములతోడఁ బ్రబలి కొలువ
గుంపు గూడుక గండుకోయిలమూష్టిలు
వెన్నాని కైమదోద్వృత్తి రాఁగ

తే॥ గీ॥ చిఱుప తెమ్మెరదళవాయి సరసఁ జొరఁగ
తేజ మమరంగ రాచిల్క తేజి నెక్కి
తమ్మిదోదుమ్మి కలువకేడెమ్ముఁ బూని
తలిరువిలుకాఁడు బోఁటిపై దాడి నెడలె.

ఉ॥ పాయని భీతిఁ బాంథులకు
భగ్గున గుండెలు బెగ్గటిల్లఁగాఁ
గోయిల లంటి వెంటఁ జని
కో యని యార్వఁగ, జంట తుంటవిల్
రాయలు తమ్మికైదువ ఝు
రా యని దూయుచు దొమ్మి కొమ్మపై
ధే యని కల్కి రాచిలుక
తేజిని నూకె దువాళి మొప్పఁగన్

క॥ ఆయెడ వలరాయఁడు బలు
రాయిడిఁ గెంచమ్మిజిగికరాచూరులచే
నాయమ్ములు గాయమ్ములు
చేయఁగ మదిరాక్షి బెగడెఁ జిత్తములోనన్.

క॥ కలఁ గలసిన యల చెలువుని
చెలువము తమి నెంచ నెంచఁ జిత్తములోనన్
వెలి విసరె సత్త్వసంభవ
లలితవికారంబు లపుడు లజ్జావతికిన్.

చ॥ సరసిజపత్రనేత్రి కల
చందము డెందములోనఁ బూని ప
ల్మరు మరుచూలి యేలిన క్ర
మంబు గణించ మరుందు సించఁగా
గఱులకు గాఁడి వాఁడి సరి
కట్టిన కల్వలకోరిచాలు మే
మురువున రూపునై పులక
ముల్ బొరసెన్ మొరసెన్ ద్విరేఫముల్.

చ॥ సలలిత మైన చందనము
చాయను మాయఁగఁజేసి కప్రపుం
బలుకులతళ్కు పూఁత నగు
బా టొనరింపుచు గబ్బిగుబ్బలన్
నెలకొను సిబ్బెపున్మెఱుఁగు
నీటును మాటు ననంగపాండిమల్
బలవడె నింతిమేనఁ గుసు
మాయుధకీర్తి నమానమూర్తియై.

సీ॥ మించుమొగ్గలను రాణించు తీవియ నీస
డించు చెల్వంబు వరించ నెంచి
దంబుము త్తెపుఁజక్కడంబుడాల్మరునిబె
త్తంబు నేల్మెఱుఁగుమొత్తంబుఁ దాల్చి
యొసపరిమించుచే నెసఁగు తొల్కరివిప్పు
పసిఁడిగేదఁగిఱేకుమిసిమిఁ దెగడి
చిలుపనీటను బొందు నిలుపఁబోలు మెఱుంగు
మలపఁజాలు తెఱంగు తెలుపుమీఱి

తే॥ గీ॥ మెఱయు చిఱుచెమటూనిన మేనఁ జాన
యుల్లసిలువల్లభునియెద నుందునట్లు
డాలువాలుగదొరపూలకోలలేటు
నాటి సాత్త్వికభావంబు తేటపఱుప.

తే॥ గీ॥ వనజముఖి యారి ! యబల యయ్యును జగత్ప్ర
సిద్ధు ననిరుద్ధుఁ దనలో నిరుద్ధుఁ జేయ
బద్ధవైరంబు మరున కా భ్రమరకచకు
దానిచే నయ్యె; సుతునకై పూనుకొనరె !

చ॥ కనుతెఱఁ గొప్పియుణ్ గనదు,
గాంచు గణించఁగఁ బారవశ్యముణ్
వినుతిక నెక్కు నామధుర
వృత్తి వహించియు మాటలాడ దా
మునుకొని యట్టివారలకు
మోహ మొనర్చును గాఁక కిమ్మగిణ్
గనుఁగొన భేదమా ? కలువ
కంటికి మారుని తుంటవింటికిణ్.

క॥ కలకల నవ్వుచు నుండుఁ
బలుమాఱును దిశలు చూచు భ్రమయుచునుండుఁ
నిలిచిన చోటను నిలువదు
కలకంఠికి విర (హ) మెంత ఘనమో యకటా !

వ. యివ్విధంబున

క॥ మరుకాఁకల భ్రమ నొందుచుఁ
బరువడి నునునుసుర మనుచు భామిని మదిలో
వరునిం దలఁపుచు నుండఁగ
వెఱఁ గందుచు నెక్కసకియ వెలఁదుల కనియెఁ.

సీ॥ అతివ! దాఁగిలిమ్రుచ్చు లాటలాడుద మన్న
సమ్మతించ దొకింత చంద్రవదన
చెండు గోరింతము చెలియ రమ్మనిఁ పిల్వ
గనువిచ్చి చూడదు కలువకంటి
గుజగుజరేకులఁ గొమ్మ ! యాడుదమన్న
మోమెత్తి చూడదు ముద్దుగుమ్మ
పగడసాల మనము పడఁతి యాడుద మన్నఁ
బలుకదు మనతోను బద్మనయన

తే॥ గీ॥ అతివ ! చదరంగ మాడుద మనుచుఁ బిల్వ
నించుకంతయు నంగీకరించదయ్యె
ననుచుఁ దమలోన వగచుచు నతివఁ జేరి
మరునితాపంబు చల్లార్చు మనసుతోడ.

సీ. బాణనందనకష్ట పణఁతు లందఱుఁ గూడి
శైత్యోపచారముల్ సలుపఁగోరి

చిగురాకుపాన్పుపైఁ జెలియ నొయ్యన నుంచి
పూలదుప్పటి మేనఁ బొసఁగఁ గప్పి
కపురంపువాసనల్ ఘుమ్మన వాసించు
చెలువగందము పూసి చెలువుమెఱయ
పన్నీటఁదడిసిన పావడచేతను
మొగమునం దడియొత్తి మోద మమర.

తే॥ కలువపూవులబంతులు కన్నదోయి
మాటిమాటికి నొత్తుచు మమత మీఱ
పూలసురటుల విసరుచుఁ బొంకముగను
మరునితాపంబు చల్లార్చ మగువ కపుడు.

సీ. చెలువుమీఱినయట్టి చిగురాకు పానుపు
చిగురువిల్తునివాఁడి చిలుకు లయ్యెఁ
బొసఁగంగఁ గప్పిన పువ్వులదుప్పటి
పంచబాణుని బాణపంక్తు లయ్యెఁ
గన్నుల హత్తించు కలువపువ్వులబంతి
వలరాజుమొల నున్న వంకియయ్యెఁ
దనువున నించిన తామరతూఁడులు
కుసుమసాయకునిలకోరు లయ్యె

తే॥ జెలులు గావించు సుపచారములె తలంప
మనసిజుని సాధనంబులై మనసులోనఁ
దోఁచుచుండంగ విరహంబు ద్రోయలేక
యేమిఁసేయుదు నెట్లోర్తు నే నటంచు.

ఉషాపరిణయము

పసపులేటి రంగాజమ్మ.

క॥ కలఁగుచు నుండెడి వేళను
గలలోపలఁ గలసినట్టి కాంతుం డెదుటన్
నిలిచినయటువలెఁ దోఁపఁగ
పలుమఱు నెచ్చెలులతోడ భ్రమయుచుఁ బలికెన్.

సీ॥ అంతఃపురంబున కళుకక వచ్చిన
దిట్టను జూడరే తెఱవలార?
తన మానధన మెల్ల మును గైకొనినయట్టి
చోరుని జూడరే సుదతులార!
పలుమాఱు మోవాని పలుగంటి చేసిన
జాఁటును జూడరే బోఁటులార!
చెక్కిలిఁ గొనగోరఁ జీరలు చేసిన
యీ ధూర్తుఁ జూడరే యింతులార!

తే॥ గీ॥ తొడలపై నుంచి పుక్కిటి విడె మొసంగి
కళలఁ జొక్కించి మిక్కిలి గారవించి
కంతుకేళిని నను గూడ రంతుకాఁడు
ఎదుట నున్నాఁడు చూడరే ముదితలార!

సీ॥ జాఁటుకాఁ డగు వీఁడు జాఱిగిపోవకయుండఁ
దోయజాక్షిరో! తల్పు మూయవమ్మ
కన్నగాఁ డగు వీఁడు కదలిపోవకయుండఁ
బడఁతి సందిట గ్రుచ్చి పట్టవమ్మ
వంచకుం డగు వీఁడు వదలిపోవకయుండఁ
జంచలాక్షిరో! యడ్డగించవమ్మ

దిట్ట మై తగు పిఁడు తేలిపోవకయుండ
నతివ! పేరే మని యడుగుమమ్మ

తే॥ గీ॥ సారిది నలపోతుటీఁగకుఁ జొరఁగరాని
యిచ్చటికి నేఁటి కీ వేళ వచ్చి తనుచు
మంచిమాటలచే వీనిమనసుతలఁపు
కలువకంటిరో! తేటగాఁ దెలియవమ్మ!

వ॥ అని మఱియు ని ట్లనియె.

సీ॥ కన్నె పాయముదానఁ గదిసి నా మోవిని
బలుగంటి సేతురా! భయము లేక
ఆటపాయముదాన నగడుగాఁ జన్నులఁ
గొనగోరు లుంతురా! కొంకు లేక
ముద్దరాలను నేను ముద్దుచెక్కులి నొక్కి-
జీరలు సేతురా! చింత లేక
గోలను గౌఁగిట గ్రుచ్చి నీ సరిపెన
గుఱుతులు నింతురా సరకులేక

తే॥ గీ॥ ....
....
....
....

సీ॥ పుక్కిటివిడె మిచ్చి బుజ్జగించిన నీకు
మో పీయన్నె తినా! మోహనాంగ!

కడిఁది ప్రేమను నన్ను గౌఁగిలించిన నిన్ను
గుబ్బల నొత్తనా! కోడెకాఁడ
చెక్కిలి నొక్కినఁ జెలరేఁగి సందిట
నెలవంక లుంచనా! నీటుకాఁడ
సమరతులను నన్ను సారెన వలయించ
నుపరతి సేయనా యొఱపుకాఁడ

తే॥ గీ॥ నేర మేమిర నా మీఁదఁ జేరి యింత
తామసించిన నింత తాళంగఁగలనె
కౌఁగి లీయర! నా సామిఁ గరుణ మీఱ
భావజున కొప్పగింతురా! ప్రాణనాథ!

సీ. అల చకోరము వెన్న లతివ కిచ్చినయట్లు
మోవి యొసంగరా! మోహనాంగ!
చెలువ (తోఁ) గోకిల చెలఁగి పల్కినయట్లు
మాటాడరా! వేగ నీటుకాఁడ
హంస తామరతూఁడు నబల కిచ్చినరీతి
మణుఁపులు గొటి కీర! మన్నెరాయ!
జక్కవపెంటితో జతగూడినటువలె
రతి నేలరా నన్ను రంతుకాఁడ

తే. గీ. ననయు హాసనయును గూడి తనరినట్లు
లొప్పుమీఱిన యీ చల్వచప్పరమున
నలరు చౌసీతివగలచే ననఁగి పెనఁగి
కోర్కె లీడేర్చరా! నేఁడు కోడెకాఁడ!.

దెలతెలవాఱఁగ వచ్చెను
కలఁగకు మిదె పటముఁ దెచ్చెఁ గమలదళాక్షీ

వ॥ అని నెచ్చెలు లచ్చేడియ నూఱడించు సమయంబున

చ॥ పలుమఱు కాఁక నింపుచును
బాణతనూభవ నింత యేఁచఁగా
బలితనయుండు వేగఁ దన
పై నిఁక నెక్కడ దాడి వచ్చునో
చలమున నంచు వెల్లనగు
చందురుచందను చూచి మాటికిన్
వెలయఁగ నవ్వినట్టు లర
విందములున్ వికసించె నత్తఱిన్

చ॥ ఎనయఁగ నా యెడన్ దిరిగి
యూ దనుజుల్ భయపెట్టు లోకముల్
మనుమని బ్రోవఁగా దనుజ
మర్దనుఁ డీడకు వచ్చి నిచ్చలున్
దనుజుల కిమ్మెనంగితని
దండన సేయనో యంచు జారెనాఁ
జనియెను రాత్రి యంతటను
జక్కన నూరుఁడు తోఁచెఁ దూర్పునన్

చ॥ పురమున సాయకాసురుఁడు
భూరిబలంబున లెక్కసేయకే
హరివరశౌర్యుఁ డై యలరు

న య్యనిరుద్ధుని నడ్డగించినక
దురుసగు వేయిబాహువులు
ద్రుంచు మటంచును బంప వచ్చు నా
హరికరచక్రమో యనఁగ
నంబుజమిత్రుఁడు దోఁచె నంతటన్

వ॥ ఇట్లు సూర్యోదయం బైన యనంతరంబ యా యుషాక న్యయు నొప్పుమీఱ నొక్క చలువచప్పరంబందుఁ గప్పుర గంధులుం దానును గొలువై యుండి చిత్రరేఖ రాక కెదురు చూచు నెచ్చెలులతో ని ట్లనియెను.

సీ॥ అలవిభునామంబు నన్వయక్రమమును
నెన్నఁడు నే విన నిందువదన!
వానివయోరూపవరవై భవంబులు
చూడ నెన్నఁడు నేను శోభనాంగి!
తలఁపున నొకనాఁడు తలఁచని ప్రియుఁ డేల
కలలోన వచ్చెనే కంబుకంఠి
కలగన్న వారికిఁ గాఁకలు రెట్టింప
వలపులు బుట్టునా వన్నెలాఁడి

తే॥ గీ॥ ఇట్టి విరహాంబునిధి దాఁట నేది తేప
చిత్రరేఖయు రా దాయెఁ జెలిమిమీఱ
నేమి సేయుదుఁ దా నెవ్వ రింకఁదనకు
నిమిష మే డయి తోఁచెను నీరజాక్షి!

వ. అని యుషాకన్య పారంబు లేని విరహభారంబున నెచ్చెలు లతోడ ముచ్చటలాడుచునుండె నంతకమున్న యక్కడ.

సీ. రాణించు లత్తుకరసమును సంకును
హళిది కాటుక పచ్చ యాదిర్వైన
వన్నియలను పైఁడిగిన్నియలను నించి
బాగుగా ఘటియించు పటమునందు
సారిదిబంతులు గాఁగ సూత్రముల్ హావణించి
జోకగాఁ గప్పన రేక దీర్చి
యమర నవ్యోయెడలందు వన్నెలు నించి
యమరద్వైత్యాదిభావములు వెలయ

తే. గీ. వారివారికి నగు నలంకారములును
వారివారికిఁ దగునట్లు వస్త్రమాల్య
ములును గనుపట్టునట్లు నేర్పున లిఖంచెఁ
జిత్రతరలేఖ మైన యా చిత్రరేఖ.

వ. ఇవ్విధంబున

సీ॥ ఆ సఖిమణి సప్తవాసరమ్ములలోన
నట్లన గీర్వాణయక్షవరుల
దనుజముఖ్యులను గంధర్వకిన్నరులను
మహిని బ్రసిద్ధులౌ మనుజపతుల
భావంబు మీఱ గొప్పపటంబునను వ్రాసి
యా పటంబును గొంచు నతిజవమున
నెప్పుడెప్పు డటంచు నెదురుచూచుచు మదిం
గలఁగుచుండెడు నుషాకన్యఁ జేరి

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరు వారు సి. బి. ఇ. డి. లిట్., పిఠాపురం మహారాజులుంగారు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు (జమీందారు, ఉయ్యూరు యెస్టేటు)

అధ్యక్షులు.

మహామహోపాధ్యాయ, కళాప్రపూర్ణ, కవి సమ్రాడిత్యాది బిరుదాంకితులగు శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు.

కార్యదర్శులు :

శ్రీ కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ. బి. యల్.

శ్రీ సాహిత్యశిరోమణి, ఉభయభాషాప్రవీణ, చతుర్వేదుల సత్యనారాయణగారు, ఎం. ఏ., బి. ఒ. యల్.

కోశాధ్యక్షులు :

శ్రీ ప్రతివాదిభయంకర పార్థసారథి గారు, బి. ఎ, యల్. యల్. బి.

శ్రీ ఏలేశ్వరపు వేంకటరమణ సుబ్బారావుగారు, బి. ఏ, బి. యల్.,

కార్యనిర్వాహక సభాసభ్యులు ;

శ్రీ పురాణం భద్రయ్యనాయఁడుగారు, ఎమ్. ఏ, యల్. టి.

,, కోకా శివనాథశాస్త్రిగారు

రా.సా. మాదిరెడ్డి సీతారామయ్య నాయఁడుగారు, బి. ఏ, బి. యల్.

శ్రీ కొమ్మిరెడ్డి కేశవ రామమూర్తినాయఁడుగారు, బి. ఏ.

,, వేమల రామచంద్రకీర్తిగారు, ఎం. ఏ. (ఆనర్సు) బి. ఇడి.

,, ఈయుణ్ణి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ.

,, ఎండమూరి వేంకటరమణగారు, ఎమ్. ఏ. బి. యిడి.

,, బులుసు వేంకటేశ్వరులుగారు, బి. ఏ.

,, సాహిత్యవిద్యా, భాషాప్రవీణ, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు